

A. Szkripkin:

Az alánok megjelenésének idejéről Kelet-Európában és a származásukról

Bevezetés

A *szarmaták* történetének és kultúrájának tanulmányozása különösen a Krisztus utáni első évszázadokban elválaszthatatlanul összefügg az *alán* problematikával. Az írott források szerint ítélve az *alánok* aktív politikai tényezőként vettek részt a különböző eseményekben a Kaukázustól Nyugat-Európáig, gyakran jelentős befolyással voltak azokra. Ezenkívül az *alánok* hatalmas területen széttelepülve egy sor mai nép formálódásában vettek részt, amely többnyire előre meghatározta a kutatásuk iránti érdeklődést. Az *alánok* története kutatásának az alapjait olyan tudósok rakták le még a XIX. században, mint *K. V. Müllenhoff, V. de Saint-Martin, V. F. Müller, J. A. Kulakovszkij*. Az utóbbi időben ez a téma a különböző tudományok: a történelem, a néprajz, a régészet és a nyelvészet kutatóinak egyre nagyobb érdeklődését váltotta ki, s ma már az *alánok* történeti és kulturális kérdéseiről gyakorlatilag szinte áttekinthetetlen mennyiségű irodalom áll rendelkezésünkre. Mindez egy új tudományág, az «*alanistica*» kialakulásához vezetett, amely az *alánokról* szóló ismeretek minden területét magában foglalja.

Történelmi tanulmányomban nem tűztem ki célul az igen jelentékeny mennyiségű belföldi és külföldi *alán* irodalom elemzését, amely immár százéves múltat tekint vissza, – ez erőmet meghaladó feladat lenne – ráadásul különböző időkben néhány szerző historiográfiai szempontból az *alánok* történetének egyes kérdéseit tekintve ezt a munkát már elvégezte. Én csupán olyan, az *alánokkal* kapcsolatos, történelmi és régészeti kérdések során szerettem volna elidőzni, amelyek a XX. század második felének a végén a hazai szerzők gondolkodásában leginkább dominálnak. Ezek elsősorban az *alánok* első megjelenésének az ideje a történelem színpadán, a származásuk és az egyes archeológiai emlékek velük kapcsolatos azonosításának a kérdései.

Az alánok megjelenésének ideje a Fekete-tenger vidékén és a Kaukázusban

1. Az irodalom áttekintése

Az *alánok* megjelenésének a kérdését a Fekete-tenger vidékén és a Kaukázusban a kutatók rendszerint avval a koncepcióval kapcsolják össze, amelyhez a származásuk tekintetében is ragaszkodnak. Az *alánok* helybeni (Fekete-tenger vidéke és a Kaukázus) származásának a hívei beérik az iráni nyelvű nomádok közé helyezésükkel, akik Kr. e. a Kaukázustól északra elterülő sztyeppéken éltek, ennek megfelelően azt tartják, hogy az *alánok* ősei már jóval előbb megjelentek itt, mielőtt az antik szerzők látókörébe kerültek volna. Ők azok, akik ragaszkodnak ahhoz a nézethez, hogy az *alán* etnosz kialakulása már az előbbi lakóhelyeiken megtörtént, és a Földközi-tenger vidékén valamint az Észak-Kaukázusban az *alánok* már mint új politikai erő jelentek meg, s feltételezik, hogy az írott forrásokban való emlegetésük kezdete és az itteni tényleges megjelenésük jelentősebben nem tér el időben.

Az **alánok** felbukkanási idejének bizonyítékául az írásos forrásokon kívül gyakran használnak archeológiai adatokat is. Az archeológiai munkák összefoglalóiban nem egyszer vetődik fel a temetkezési emlékek egyes típusainak vagy a korabeli **alánok** konkrét hagyatékainak a kérdése. Ezeknek az emlékeknek meg kellett határozni a korát és a megjelenésük idejét is. Nagyon kiélezetten jelenik meg az **alánok** megjelenésének a kérdése a Kaukázust kutatók számára, amennyiben az **alánok** a mai kaukázusi népeknek, az oszétéknek is elődei. Ennek a koncepciónak egyik megalapozója, **V. F. Miller** ezt az eseményt Kr. u. az első évszázadra tette, úgy tartva, hogy már az **alánok** ebben az időszakban eléggé erősek voltak, és képesek, hogy a kaukázusi és kaukázusontúli eseményekben érvényesítsék a befolyásukat (**V. Miller**, 1887. 50. o.).

Az a tény, hogy az **alánok** a Kr. u. I. századtól kezdődően szerepelnek az írott forrásokban, senki számára nem kétséges. akkor kezdenek el vitatkozni, amikor a kutatók megpróbálják egy pontos dátum meghatározását ebben az évszázadban az **alánok** megjelenésére valamelyik területen, és megpróbálják azt meg is magyarázni.

Az 1960-as évek elején az **alánok** észak-kaukázusi megjelenésének a pontosítására **V. B. Vinogradov** vállalkozott. A Kr. u. I. évszázad eseményeit tanulmányozva arra a következtetésre jutott, hogy az **alánok** itt rögtön a **Tacitus** által leírt, úgynevezett **szirák–aorsz** háború után, 49-ben jelentek meg. Úgy vélte, hogy az írásos források a Kr. u. I. évszázadnak egészen az 50-es éveikig nem említik az **alánokat**. A kaukázusontúli eseményekben 35-ig, az észak-kaukázusiakban pedig 49-ig a meghatározó szereplők az **aorszok** és a **szirákok** voltak, akik állandóan civakodtak egymással. **V. N. Gamrekel**i grúz kutatónak ellentmondva, aki az **alánok** megjelenését az Észak-Kaukázusban a Kr. u. II. évszázadra tette, **V. B. Vinogradov** megjegyezte, hogy az **aorszoknak** és szövetségeseiknek a korábban ezeken a helyeken uralkodó **szirákok** feletti győzelme után kedvező helyzet alakult ki az **aorsz** törzsi szövetség részeként az **alánok** itteni megjelenésére (**V. B. Vinogradov**, 1963. 160–165. o.). Meg kell jegyeznünk, hogy az adott verzió bizonyításához az általa felhasznált archeológiai anyag az Északkelet-Kaukázusból származott.

V. B. Vinogradov könyvének megjelenése után a «Szovjet Archeológia» c. folyóiratban két recenzió jelent meg – **V. A. Kuznyecov**é és **B. N. Grakov**é. **V. A. Kuznyecov** érdekes gondolatnak nevezte **V. B. Vinogradov**ét az **alánoknak** a Közép-Kaukázuson innen a **szirákok** és az **aorszok** közötti háború után 49-ben történő megjelenéséről, ezzel együtt kifejezte kétségeit ezen események a kiterjesztése jogosságáról, amelyeknek a helye a Kubán vidékén, a Közép- és Északkelet-Kaukázus területén volt (**V. A. Kuznyecov**, 1964. 233. o.). **B. N. Grakov** az **alánok** megjelenésének az idejéről elutasította **V. B. Vinogradov** véleményét. Azt tartotta, hogy az **alánok** megtelepedése az Északkeleti-Kaukázusban kissé később történt, a 70-es éveknél nem korábban; azonban ebben az időben **Josephus Flavius** a Don mellé helyezi őket és nem a Kaukázusba (**B. N. Grakov**, 1964. 337., 340. o.).

V. B. Vinogradov gondolatát **B. A. Rajev** és később pedig e sorok írója is támogatta. **B. A. Rajev** az **alánoknak** a Donnál történő megjelenését magyarázva megjegyezte, hogy az első évszázad harmadik negyedétől kezdve eléggé ismertekké váltak. A legszűkebb kronológiai folyosót igyekeztél meghatározni, amelyben az **alánok** felbukkanhattak, arra a tényre hívja fel a figyelmet, hogy az antik szerzők soha sem keverték az **alánokat** a **szarmatákkal**, és ezért néhány kutató véleménye az **alánok** részvételéről a **Josephus Flavius** által leírt 35. évi ibérpártus konfliktusban az, hogy nem lehet feltétel nélkül elfogadni, éppúgy, mint **Tacitust**, aki ugyanazokról az eseményekről beszélve a **szarmaták** északról való megérkezését említi. Ezenkívül az **alánok** részvétele a 35. évi eseményekben még azért is kevésbé valószínű, hogy az észak-kaukázusi területnek jelentős részét érintő 49. évi **szirák–aorsz** háborúban őket nem említik. Ez **B. A. Rajev** véleménye szerint ez eléggé különös, mivel jelentős politikai erőt képviselve az **alánok** nem maradtak volna kívül a későbbben lángra lobbanó konfliktusból ezeken a földeken, amelyeket meghatározott fokon ellenőriztek. Ráadásul az egymással

küzdő felek megpróbálkoztak szövetséges formájában ennek a régióknak a legbefolyásosabb erőihez kapcsolódni, s amint az *Strabón* adatai szerint ismeretes, itt a *szirákok* és az *aorszok* mutatkoztak ilyeneknek. *V. B. Vinogradov* nyomán *B. A. Rajev* arra a következtetésre jut, hogy az *alánok* az Észak-Kaukázusban a 49. évi események után jelentek meg. Véleménye szerint ennél az időpontnál korábban az Alsó-Donnál sem mutatkozhattak. A fentiek alapján az *alánok* ideérkezését, akiket nem később *Seneca* a Dunánál említ a 65. esztendőre tette. Ily módon *B. A. Rajev* szerint az *alánoknak* az Alsó-Donnál a 49. és a 65. év közötti időszakban kellett megjelenniük (*B. A. Rajev*, 1979. 13–15.; 1986. 61–62. o.).

Az *alánoknak* az európai sztyeppéken és a Kaukázusban való jelentkezése idejének a kérdése volt állandóan a figyelem középpontjában az *alán* problematika ismert specialistájának *J. Sz. Gaglojtin* is. Az előző szerzőktől eltérően az *alánok* megjelenését a történelmi arénában korábbi időpontra helyezte. Így a 35. esztendő ibér–albán–pártus konfliktushoz fűződő eseményeit vizsgálva feltételezte, hogy minden kétség nélkül azokban az *alánok* is részt vettek. A források eltéréseitől eltekintve – *Josephus Flavius* ezeket az eseményeket tárgyalva *szkítákat* említ, *Tacitus* pedig *szarmatákat* –, *J. Sz. Gaglojtin* véleménye szerint ebben és más esetekben is ezen nevek alatt az *alánok* rejtőznek. Korábbi munkáiban *Josephus Flavius* «A zsidók története» c. művének latin fordítását használta, ahol az ismert átültetésben *szkítákat* említ. Azt a véleményét, hogy a *szkítákban alánokat* kell látnunk, nagymértékben olyan szerzőkre, mint *V. de Saint-Martin*, *E. Charpentier*, *M. I. Rosztovcev* és másokra alapozza (*J. Sz. Gaglojtin*, 1966. 50–55. o.). Azonban *M. I. Rosztovcev* például *J. Sz. Gaglojtintól* eltérően nem olyan meggyőzően hangoztatta az *alánok* 35. évi megjelenését. Az egyik munkájában az *alánok* lehetséges megjelenéséről beszél ebben az időben (*M. I. Rosztovcev*, 1993. 92. o.); egy másikban felsorolja egy sor antik szerző korábbi említéseit az *alánokról*, ugyanakkor kiemeli, hogy *Pomponius Melus*, aki a művében, amelyet mint ismeretes Kr. u. az I. század 40-es éveiben fejezett be, részletesen leírja a Meótsitz övező vidéket, nem tud az *alánokról* (*M. I. Rosztovcev*, 1925. 60. o.).

J. Sz. Gaglojtin nemrég megjelent cikkében először hivatkozik a *B. Nize* által kiadott «A zsidók története» eredeti görög szövegére, amelyben a 35. esztendő eseményeire vonatkozóan a *szkíták* helyett az *alánok* szerepelnek. Azonban a hivatkozás alapján ítélve ezt az információt nem az eredetiből, hanem másodkézből kapta (*J. Sz. Gaglojtin*, 1995. 48. o.)

Elvben *J. Sz. Gaglojtin* a 35. évet nem tekinti az *alánok* megjelenése legkorábbi dátumaként. Nem zárja ki az *alánok* részvételét *Mithridatész* háborúiban, legalább *Pompeius* kaukázusontúli hadjárata idején Kr. e. 66–65-ben, hivatkozik az *alánoknak Lukánosz*nál és *Ammianus Marcellinus*nál való megemlézésére ezekben az eseményekben (*J. Sz. Gaglojtin*, 1966. 81. o.).

J. Sz. Gaglojtin véleménye szerint az *alánok* a *szarmaták* által uralt kelet-európai sztyeppék régi lakóinak tekinthetők. Ragaszkodik a korábbi és egyéb kutatóknak ahhoz a véleményéhez, hogy például a «*roxolánok*» népnév az *alánok* elnevezésének egyik változata, s mint «*fehér alánokat*» kell értelmeznünk (*J. Sz. Gaglojtin*, 1995. 56. o.). Amint ismeretes a «*roxolánok*» név alatti népet az írásos forrásokban – beleértve a feliratos emlékeket is – a Fekete-tenger északi vidékének a történéseiben Kr. e. a II. évszázad végétől kezdik emlegetni (*Strabón*, VII. 3. 17.; *A. V. Szimonenkó*, 1993. 107–112. o.). Ezenkívül *J. Sz. Gaglojtin* a «*jazigok*» népvét is úgy tekinti, mint az *alánok* nevének egy változatát (*J. Sz. Gaglojtin*, 1995. 50. o.).

Ha elfogadjuk az utóbbi tézist, és figyelembe vesszük a «*jazigok*» és a «*jazamaták*» (jakszamaták, ikszibaták) közötti lehetséges genetikai kapcsolatot, amivel szemben, amint látszik, nincs ellentéte magának *J. Sz. Gaglojtin* sem, akkor az *alánok* helyi forrásai a *szkíta* korszak elejéig nyúlnak vissza, amennyiben a *jazamatákat* már a Kr. e. a VI. sz. végén alkotó *Hekataiosz* is megemlíti (*I. Sz. Kameneckij*, 1971. 165–170. o.; *V. B. Vinogradov*, 1974. 153–160. o.).

Általában **J. Sz. Gaglojtinak** az **alánok** származásának és a történelmi arénában való megjelenésének a problémáival kapcsolatos nézetei a kifejtései még az 1960-as évek első felében történtek, és mindmáig sem mentek át különösebb változtatásokon. Úgy tartotta régebben is, és úgy tartja most is, hogy az **alánok** a **szarmata-masszageták** törzsek valamint a kelet-európai régió **jazigjainak**, **roxolánjainak**, **aorszainak** és **szirákjainak** rokonsága alapján alakultak ki. Az **alánoknak** a Kelet-Kaukázusban való megjelenésében különös szerep illeti meg az **aorszokat**, amelyekhez mintegy genetikailag kapcsolódnak az **alánok**, ezért az **alánok** az **aorszok** formájában jóval előbb jelennek meg itt, mint az antik szerzők könyveinek az oldalain. Később az **alánok** kerültek a törzsi szövetség élére és foglaltak el uralkodó helyet, ami után a forrásokból eltűntek az **aorszokra** és a **szirákokra** való hivatkozások, de megőrződtek az olyan nevek, mint a **jazigok** és a **roxolánok**, mint az **alánok** megnevezésének a változatai (**J. Sz. Gaglojtí**, 1964. 15. o.).

J. Sz. Gaglojtíhoz közeli álláspontot foglal el az **alánoknak** a 35-ös év eseményeiben való részvételével és az írásos forrásokban való első említésükkel kapcsolatban az ismert kaukázuskutató, **V. A. Kuznyecov** is. Azt tartja, hogy **Tacitus** szarmatáiban, mint a általában **Josephus Flaviusnak** a pártusok ellen fellépő **szkítáiban** is, **alánokat** kell látnunk, akik abban az időben lehetnek **aorszok** is, **szirákok** is, feltételezve, hogy az **aorszok** és a **szirákok** is ugyanazon etnikai alaphoz tartoznak, mint amelyből az **alánok** kialakultak (**V. A. Kuznyecov**, 1992. 45. o.).

Azonban **V. A. Kuznyecov** álláspontja az **alán** etnosz európai múltjával kapcsolatban egészen különbözik **J. Sz. Gaglojtí** erre a problémára vonatkozó nézeteitől, mert ő az **alánok** kialakulásában fontos szerepet szán a közép-ázsiai **masszagetáknak**, akik a véleménye szerint az időszámításunk határán települtek le az Északi-Kaukázus környékén. Ily módon az utolsó tézis mintha arra figyelmeztetne, hogy az **alánok** Európában való jelenlétének a feltételezése ennél az időpontnál korábban nem fogadható el.

A bennünket foglalkoztató téma az utóbbi időben **Sz. M. Perevalov** dolgozatainak egész sorában jelent meg. Speciálisan az **alánok** első említésének a kérdését vizsgálta **Josephus Flavius** «A zsidók története» c. művében, rámutatva a hazai kutatók többségének egyoldalú közeledésére ennek a szerzőnek a hagyatékához. Szinte paradoxális, de **Sz. M. Perevalov** volt az első, aki a mi irodalmunkban eléggé részletesen vizsgálta a problémát, amely «A zsidók története» görög és latin nyelven megjelent két variánsához fűződik, ugyanis a latin nyelvű változat fordítás, a görög pedig az eredeti. «A zsidók története» görög változatában a 35. év eseményeiben valóban **alánok** szerepelnek, de ezen a helyen a szöveg romlott, és az «**alánok**» nem abban az esetben áll, amelyben kellene. Kutatóink közül sokan, s maga e tanulmány szerzője is a latin és a görög szerzőknek – a számunkra tradicionális –, még a XIX. század végén **V. V. Latisev** által kiadott fordítását használta. A «A zsidók története» szemelvényei ebben a kiadásban latin nyelven szerepeltek, a számunkra fontos helyen «**szkíta**» konjektúrával. **Sz. M. Perevalov** véleménye szerint a «A zsidók története» görög variánsát azért kell előnyben részesíteni, mert ez az eredeti (**Sz. M. Perevalov**. 1998. 96., 97. o.).

Erre alapozva **Sz. M. Perevalov** afelé hajlik, hogy a kaukázusi eseményekben a 35. esztendőben az **alánok** is részt vettek. «A zsidók története» görög nyelvű kiadásában való említésükön kívül, álláspontja alátámasztására Tacitus adatait is idézi, mégpedig azért, mert a 35. évi konfliktusban e szerző szerint a **szarmaták** nem lehetnek sem **aorszok**, sem **szirákok**, ahogyan ezt néhány korábbi szerző vélte. Véleményét arra alapozza, hogy **Tacitus** sehol sem nevezi ezeket a törzseket **szarmatáknak**, következésképpen, ezen **szarmata** név alatt valamilyen más törzsi szövetségnek kell rejtőznie, minden valószínűség szerint **alánoknak**. **Sz. M. Perevalov** továbbá azt is feltételezi, hogy területileg az **aorszok** és a **szirákok** attól az időtől, amikor **Strabón** leírta őket, a 35-ös ibér-pártus konfliktus időpontjáig jelentősen nyugatra húzódtak, ahogyan **Tacitusnak** a 49. évi **szirákaorsz** háború leírásából követni lehet, az események a Kubán és az Azovi-tenger vidékét érintették, de a szomszédságban a

Darjal-szorostól a Derbenti-átjáróig terjedő földeket azok a *szarmaták* tudták elfoglalni, akik a 35-ben hol az ibérek, hol mint a pártusok szövetségeseiként léptek fel. Az *alánok* részvétele a 35. esztendő eseményeiben verziója mellett tanúskodnak – *Sz. M. Perevalov* szerint – egyik oldalról *Tacitus szarmatái*, másrészt az *aorszok* és *szirákok* politikai szervezetében való különbség is. Az utóbbiak élén a királyok álltak, amelyekről mind *Strabónnál*, mind *Tacitusnál* is találhatunk adatokat. Ezenkívül *Sz. M. Perevalov* lehetségesnek tartja Diodorosznak Arifarnészről, mint a *szirákok* királyáról szóló elbeszélésében *K. Müller* szövegjavítását. *Tacitus szarmatái* élén 35-ben a szkeptuhák álltak, akik ugyan rangban az *aorszok* és a *szirák* királyok alatt voltak, de a valóságban teljes önállóságot élveztek. *Sz. M. Perevalov* az *alánoknak* kívánja tekinteni őket, akik kívülről függőségben vannak, a verziója szerint tőlük származtak, s önálló politikai erővé kezdenek formálódni. És legutoljára: az *alánokat*, *Sz. M. Perevalov* szerint, az új harcvezetési taktika is megkülönböztette, amelynek a sajátossága a lovas harcosok frontális támadása, akiket páncél véd, lándzsákat és hosszú kardot használnak. Ilyen harcmódot írt le *Flavius Arrianus* is, amelyet «*alán-szarmatának*» nevezett el. A források szerint, 35-ben a *szarmaták* használták a pártusok ellen, ami még egyszer megerősíti az *alán* verziót az adott eseményekkel kapcsolatosan (*Sz. M. Perevalov*, 2000. 203–210. o.)

A rómaiaknak az *alánokkal* való eléggé korai megismerkedésével kapcsolatosan *M. B. Scsukin* nyilatkozott. Feltételezte, hogy az *alánokról* bizonyos tájékoztatásokat még *Augustus* idejében, vagy pontosabban, élete végén kaphattak, de *Nero* idejében a rómaiak már eléggé jól voltak tájékozódva róluk (*M. B. Scsukin*, 1992, 118.; 1994, 209. o.). Igaz még elszórt bizonyítékokat sem tud az *alánokról* Rómában ilyen korai időben felhozni, csak arra hivatkozik, hogy *Valerius Flaccus* az argonauták mítoszát tanítványainak, *Augustus* unokáinak elmesélve, megemlítette a Kaukázus *alánjait*. De *Valerius Flaccusnak* ez az elbeszélése csak a Kr. u. I. évszázad 2. felében történhetett, amikor ez a szerző élt. *Augustus*, mint ismeretes Kr. u. 14-ben halt meg. Ily módon *Valerius Flaccus* a saját korához közeli állapotot tükrözhetett, amikor az *alánokról* már sokan hallhattak.

2. Archeológiai források

Most pedig forduljunk azokhoz a munkákhoz, amelyek azzal próbálkoznak, hogy az *alánok* megjelenésének az idejét az archeológiai források segítségével határozzák meg. Ezeknek vagy azoknak az archeológiai emlékeknek, sőt kultúráknak az *alánokkal* való azonosításának a hagyománya már eléggé régen megszületett. Így *P. Rau* még a XX. század húszas éveiben összevetette az általa kiválasztott, közöttük a Volga vidéki (B szint) késő *szarmata* kultúra *szarmata* emlékeit a II–IV. századból származó *alánokkal* (*P. Rau*, 1927, 105–112. o.). *K. F. Szmirnov* az *N. N. Veszeloovszkij* által a XX. sz. kezdetén a Kubánban kiásott «Arany temető» nevet kapott kurgánt szintén az *alánokhoz* kapcsolta (*K. F. Szmirnov*, 1952. 13. o.).

Mára eléggé nagy irodalom gyűlt össze, amely segítségével tanulmányozható az Észak-Kaukázus archeológiai emlékeinek az *alánokkal* való kapcsolata. Ennek a témának csak az alapvető mozzanataival foglalkozunk. *V. A. Kuznyecovval* és *L. G. Necsajevvel* kezdve a munkát, széles elterjedtségnek örvendett a katakombás temetkezési szokás összekapcsolása az *alán* etnosszal. A meglévő anyag birtokában feltételezni lehetett, hogy az Észak-Kaukázus katakombás temetkezési szokása a Kr. u. I. évszázadban kezdett elterjedni, ami egybeesett az írásos források első említéseivel az *alánok* megjelenéséről. De később a Kaukázusban a katakombás temetkezési szokásnak olyan emlékeit is feltárták, amelyek a Kr. e. II–I. évszázadhoz kötődnek, olyanokat, mint Nizsnij Dzsulat, Csegem II (*M. P. Abramova*, 1972; *B. M. Kerefov*, 1985).

M. P. Abramova más nézeteket vallott a katakombás temetkezési szokás észak-kaukázusi megjelenésével kapcsolatban. Ennek az elterjedésében a meghatározó szerepet nem a *szarmaták* játszották, akik között egy sor kutató véleménye szerint az *alánok* őseit kell látnunk, hanem a Fekete-tenger északi vidéke, a Krím, Tamány, Kubán lakosságának a sírboltzatok építéséhez kapcsolódó valamiféle közös tendenciája volt. Véleménye szerint ez a jelenség egy meghatározott szociális és ideológiai helyzetet tükrözött vissza és nem fűződött konkrét etnoszhoz (**M. P. Abramova**, 1982, 9–17. o.). A katakombák elterjedése szempontjából kronológiai és mennyiségi tekintetben nyilvánvaló annak a régióknak a prioritása, ahonnan a katakombák elterjedhettek, például a II. típus az Észak-Kaukázusban, amely nyugatra fekszik a Volga vidékhez képest, ahol a *szarmaták* kompakt módon éltek (**M. P. Abramova**, 1993. 100. o.).

Időben a Kr. u. időszak kezdetéből származó katakombák feltárása az Észak-Kaukázusban, kiigazítást követelt a katakombás temetkezési kultúrát az *alánokhoz* kapcsoló nézetek és követőik részéről. **V. B. Vinogradov** és **J. B. Berezin** közös tanulmánya azt a véleményt fejtette ki, hogy itt a korai katakombás temetés először a *szirákokhoz* kapcsolható, azután pedig a korai *alán* politikai szövetséghez (**V. V. Vinogradov., J. B. Berezin**, 1986. 56. o.). **V. A. Kuznyecov** és **J. Sz. Gaglojti** a katakombás temetkezési kultúra elterjedésének kezdetét az Észak-Kaukázusban a sztyepei *szarmata* világhoz, a korai *szarmata* kultúra Elő-Kaukázusban való elterjedéséhez kapcsolta, amelynek fő hordozói, **K. F. Szmirnov** szerint az *aorszok* voltak. Ennek a kultúrának a legkorábbi temetkezési emlékei, közöttük a katakombák, Sztavropol környékén jelennek meg és a Kr. e. IV–III. századra keltezhetők (**V. A. Kuznyecov**, 1992, 37. o.; **J. Sz. Gaglojti**, 1992. 12. o.).

J. Sz. Gaglojti például arról ír, hogy az Észak-Kaukázusban a katakombás temetkezési kultúra az időszámításunk kezdetén teljesen megfelel az *alánok* genetikai származásáról az őket megelőző *szarmatákkal* kapcsolatban az általa képviselt nézetnek az észak-kaukázusi *szarmaták* között létrejövő *alán* etnikai közösség létrejöttéről, aminek következtében az *aorszokat* *alánoknak* kezdték nevezni. Ez úgymond a fővonal, ezenkívül ebben a folyamatban az Észak-Kaukázus más törzsei is részt vettek (**J. Sz. Gaglojti**, 1992. 12. o.). Azon koncepció hívei, hogy az *alánok* észak-kaukázusi talajon való kialakulásában a főszerepet *szarmaták (aorszok)* játszották, nem adnak választ az itteni megjelenésük idejével kapcsolatban, amennyiben ismeretlen az is, hogy mikor zajlott le időben az *aorszok* átnevezése *alánra*, hogyan és mikortól vált a katakombás temetkezési szokás az archeológiai ismertetőjelükké.

Az adott problémáról más véleményt képvisel **T. A. Gabuev**. A középső Elő-Kaukázus katakombás emlékeit vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a katakombás , vagy a földbe való temetkezés, a *szarmata* időszakhoz köthető, a Kr. e. II. évszázadtól a Kr. u. III. évszázadot átölelő periódusban. Az ismertetőjeleinek egész sora lényegesen különbözik a kurgán alatti egyéni katakombás temetkezéstől, amely a Kr. u. III. évszázadban jelent meg itt. Véleménye szerint ezek az utóbbiak nem tekinthetők a korábbi katakombás hagyomány folytatásaként. Hajlik arra, hogy többi kurgán alatti katakombás temetkezés népességét *alánoknak* tekintse. Ily módon **T. A. Gabuev** szerint az *alánok* a Kr. u. III. évszázadban jelentek meg az Észak-Kaukázusban. Igaz, fenntartja a lehetőségét annak, hogy ezt az eseményt egy kissé korábbi idősakra tegye, mivel a fenti temetkezések egyes típusai a III. század első feléből, vagy még a II-ből származnak. Ellenben, amint megjegyzi, ezek az emlékek szórványosak, és nem tudják lényegesen korrigálni az *alánoknak* a középső Elő-Kaukázusba történt bejövetelének fent idézett dátumát. Ami a korábbi *alán* emlékeket érinti, **T. A. Gabuev** a legmeggyőzőbbnek **B. A. Raev** verzióját tartja, amely az Alsó-Don gazdag *szarmata* kurgánjait az *alánokhoz* kapcsolja. Időszámításunk első évszázadaiban a doni *alánok* jelenléte a Kaukázusban **T. A. Gabuev** szerint teljesen lehetséges, hadjárataik annál inkább a Kaukázuson túlra, de hosszabb itt élésükről korai beszélünk (**T. A. Gabuev**, 1999. 55–60.

oldal.) **B. A. Raev** olyan általa ismert gazdag kurgánokat kapcsol az *alánokhoz* az Alsó-Donnál, mint Hohlacs, Szadovij, Bagaev kurgánok és mások, amelyekben egyformán megtalálhatók az antik importból származó és az egészen az Altájig terjedő nomád világ kulturális hagyományait tükröző tárgyak. Az import bősége megengedte **B. A. Raevnek**, hogy pontosan meghatározza az ilyen típusú első kurgánok megjelenésének az idejét, amely nem korábbi az időszámításunk első évszázadának közepénél, mint ahogyan tartotta, s egybeesik az *alánok* Alsó-Donnál való megjelenésének az írásos emlékek alapján meghatározott idejével (**B. A. Raev**, 1986, 58–63. o.)

B. A. Raev eszméje, hogy a gazdagon felszerelt alsó-doni kurgánok, amelyek Kr. u. az I. évszázadból származnak az *alánokhoz* kapcsolhatók, e tanulmány szerzőjétől rengeteg anyag megmozgatását és vizsgálatát követelte meg. Ennek a menete a következő volt: ha ezek, az – annak ellenére, hogy többségüket már kifosztották – eléggé gazdag kurgánok, feltételezhetően királyiak, a korai *alánokhoz* tartoztak, akik keletről érkeztek ide, akik mögött ott kellett állnia a köznépnak, amelyik szintén kellett, hogy valamilyen archeológiai nyomot hagyjon maga után. A megjelölt kurgánok gazdagsága politikai hatalmat sejtetett, amely az erős hadseregnek is az alapja volt, utóvégre a nép az új politikai szövetség magvát képezte. Az elképzelésbe nemcsak az Alsó-Don, hanem sokkal kiterjedtebb terület is beleillett, ugyanis a nomádok erős szövetsége, rendszerint eléggé hatalmas területet ellenőrzött. Feltétlenül magyarázatot kellett adni, van-e alapja valamiféle, az alsó-doni kurgánok keletkezésének ideje közelében, a délkelet-európai sztyeppe tekintélyes részén lezajlott átalakulásról beszélnünk, amely az archeológiai emlékek szintjén is megjelent. E problémával való foglalkozás az 1980-as éveknek jelentős részét ölelte át, és egy sor tanulmány és egy monográfia megírásával fejeződött be (**A. Sz. Szkripcin**, 1990.) Alapjában véve egy sor *szarmata* emlék megvizsgálása, amelyek ezen a területen vannak datálva, körülbelül a Kr. e. III. évszázadtól a Kr. u. II. évszázadig, megmutatta, hogy a korszak határán a *szarmata* kultúra fejlődésében jelentős változások zajlanak mind a temetkezési szokások, mind az anyagi kultúra területén is, amik a közép *szarmata* kultúra kialakulásához vezettek, amely kapcsolatban van a gazdag alsó-doni kurgánok létrejöttével. Amíg nehéz megmondani, mikor zajlott le pontosan a közép *szarmata* kultúra kialakulása; az archeológiai források mai állapota szerint – ez az időpont időszámításunk határához közeli (**A. Sz. Szkripcin**, 1990. 175. o.; 1997. 23., 24. o.). Figyelembe véve az írásos források bizonyítékait, amelyek az *alánok* jelenlétét Kr. e. az I. évszázadtól meggyőzően kezdik rögzíteni, az *alánok* megjelenésének a kelet-európai sztyeppéken a *közép szarmata* kultúra elterjedésének idejében történő megerősítését is, láthatóan ezek az események valamilyen módon egymáshoz kapcsolódnak. Valószínű, hogy az *alánok* elkezdvén hatalmuk megszilárdítását, csak egy bizonyos idő elteltével váltak itt olyan jelentős politikai erővé, ami után az antik szerzők műveinek a lapjaira is rákerültek. Lehetséges, hogy ez a tény is összefüggésben van Kr. u. I. évszázad közepén keletkezett gazdag alsó-doni kurgánokkal.

Még egy viszonylag nemrég megjelent verziót kell megemlítenem, amely ezeket az archeológiai emlékeket az *alánokhoz* kapcsolja, amelyeknek a képviselői **B. A. Raev** és **Sz. A. Jacenko**. Közös tanulmányukban a Zubovszk-Vozvicsenszki (ZVG) kurgán csoportot választották vizsgálatuk tárgyául, azt a temetkezési komplexumot, amely véleményük szerint különbözik más közép-ázsiai származású *szarmata* emlékektől, a *jüecsi*, a *szaka* és a hun kulturális hagyományokhoz kapcsolható. A ZVG keletkezési idejéről szóló különféle véleményekre rámutatva, a szerzők maguk sem tudnak időpontot javasolni ezeknek a kubáni kurgánoknak a létrejöttéhez, de a tanulmány szövegéből kitetszik, hogy nem vonják kétségbe a Kr. e. I. , sőt még a Kr. u. II. évszázadot sem ennek a komplexumnak a keletkezésében. Továbbá feltételezik, hogy el kell ismerni az *alánok* részvételének realitását VI. Mitridatész oldalán a Kr. e. 65. évi háborúban, amelyet sok kutató kétségbe von. Ezt avval magyarázzák, hogy három későbbi szerző – **Ammiánus Marcellinus**, **Lukanos** és **Valerius Flaccus** –

megemlítik az *alánokat* a fenti eseményekben. Jóllehet ezek az említések is közvetettek, az egybeeséseik annál kevésbé adnak lehetőséget az *alánok* megjelenésének az Észak-Kaukázusban már ebben a korai időszakban való feltételezéséhez. A korai *alánok* által hátrahagyott archeológiai emlékek éppen a ZVG kurgánok is lehettek (**B. A. Raev, Sz. A. Jacenko**, 1993. 111–126. o.).

A ZVG kurgánoknak az *alánokkal* való azonosításának a kérdését érinti tanulmányában **M. B. Scsukin** is. Végigelve e csoport tagjainak a többségét, arra a következtetésre jutott, hogy «valahová a Kr. e. I. évszázad 40-es vagy a 60-as, vagy a Kr. u. 40-es és 50-es évekre» kellene őket datálni» (**M. B. Scsukin**, 1992. 112. o.). Kétségét fejezte ki az *alánoknak* a Kr. e. I. évszázadban történt részvételével kapcsolatos verzióval kapcsolatban, úgy véli, hogy inkább korábban, mint ahogyan **Lukanos** és **Valerius Flaccus** rögzítette a kora eseményeit, azaz Kr. u. az I. évszázadban. Ha lehetséges az egybeesés a ZVG keletkezési ideje és az *alánoknak* a Kaukázusban való megjelenésének első megemlézései között, akkor az nem tökéletes. Más kutatók viszont kételkedésüket fejezték ki a ZVG *alánokhoz* való kapcsolásával szemben. Így **I. V. Szergackov** nem zárta ki, hogy azok a keleti innovációk, amelyeket **B. A. Raev** és **Sz. A. Jacenko** a ZVG komplexumhoz kapcsolnak, a *tohárokhokhoz* (szatarhámokhoz) fűződnek, annál inkább, hogy az Elő-Kaukázus *tohár* helynévanyaga ismert (**I. V. Szergackov**, 1999. 147. o.). Nem neveztem meg mindazokat a munkákat, amelyek így vagy úgy az *alánoknak*, mint jelentős politikai erőnek Délkelet-Európában való megjelenése idejét érintették, mert ezeknek a száma igen nagy. Történetesen csak azoknak a vizsgálatával foglalkoztam, amelyek úgy tűntek, hogy pontosítani tudják a már létező nézeteket ebben a kérdésben.

3. Összegezés

A fent kifejtettekből következik, hogy az adott problémákkal kapcsolatos vélemények igen különbözők. Az *alánok* helyi származásának kutatása, a *szarmata* törzsek közötti «kifejlődésük» híveinek koncepciója általában felveti a kelet-európai sztyeppéken és a Kaukázusban való megjelenésük idejének a kérdését is, már amennyiben az adott esetben nem az *alánok* ideérkezéséről, hanem az önálló szövetséggé való fokozatos átalakulásukról van szó. Ennek a szemléletmódnak a legkitűnőbb képviselője **J. Sz. Gaglojtí**. Egyébként azok a kutatók is, akik az *alánok* Kelet-Európában való feltűnésének a migrációs útját védelmezve ellentétes véleményt vallanak, egységes véleményen vannak.

Készítsünk előzetes összefoglalást a vizsgált kérdéstről. Az előbbi megállapításokból kiindulva, kiemelhetünk néhány kronológiai szintet, amelyeket az *alánok* felfedezésével foglalkozó szerzők vetettek fel.

- Az első – Róma harca az utolsó stádiumában lévő Pontusi királysággal. Pompeius hadjárata Kr. e. 65-ben a Kaukázusontúlra, VI. Mitridatész hadseregének általuk való megsemmisítése, és ezeknek az eseményeknek kapcsán az *alánok* említése **Ammianus Marcellinusnál** és **Markus Anneus Lukanosnál**.
- A második – az *alánok* említése **Gaius Valerius Flaccus** «Argonauták» c. poémájában, amelyet egyes szerzők az *alánoknak* Kr. u. az I. évszázadban való feltűnése verziójának a bizonyítására használnak fel (**M. B. Scsukin**, 1992. 118. o.; 1994. 209. o.), mások – Kr. e. 65-ben (**B. A. Raev, Sz. A. Jacenko**, 1993. 111–126. o.).
- A harmadik – az *alánoknak* a Kaukázusontúlra vezetett hadjárata **Josephus Flavius** «A zsidók története» c. művének görög szövege alapján, és a negyedik – az *alánok* feltűnése 49 után.

Ami az első két szintet illeti, legkevésbé sem igénylik a realitást. Róma VI. Mitridatész Eupattorral folytatott háborújának és Pompeiustól elszenvedett és a végzetes vereségének eseményeiről az antik szerzők közül többen is írtak, főleg olyanok fordultak ehhez az időszakhoz, mint *Appianosz*, *Plutarkhosz*, *Dio Cassius* és mások, a forrásirodalom elég széles körére támaszkodtak, de az *alánokat* nem említették. Ráadásul például *Ammianus Marcellinusnál* nincs egyenes utalás az *alánok* részvételéről ezekben az eseményekben, csak a *masszagetákról* van szó, «akiket manapság *alánoknak* nevezünk». Arra, hogy időszámításunk kezdetén a *masszagetákat* közvetlen kapcsolat fűzte volna az *alánokhoz* – nehéz lenne válaszolni.

Lukanosz munkája az epikai poéma műfajába tartozik, a Kr. u. I. évszázad második felében íródott, amikor az *alánok* már vitathatatlanul széles ismertségnek örvendtek. Maga a szóban forgó mű zsáner jellege eléggé nagy költői szabadságot biztosít, amelyet, valószínűen, a szerzője ki is használt, s emiatt a művében nemcsak az *alánokkal* kapcsolatban van ilyen viszonyban. Teljesen egyetértek *T. A. Gabuev* kritikus megjegyzéseivel az *alánok Lukanosz* általi említésével kapcsolatban. Azonkívül azt is megjegyzi, hogy akkora «szabadság» eléggé elterjedt jelenség volt az antik írók körében, vegyük csak példaként a IV. századi szerző, *Iulius Valerius* «Makedóniai Sándor cselekedeteiről» c. művét, amelyben szintén megemlíti az *alánokat*, amely a Kr. e. IV. század történelmének nyilvános megerőszőszólásának tekinthető (*T. A. Gabuev*, 1999. 7–9. o.).

Ugyanezt lehetne mondani *Valerius Flaccus* «Argonauták» c. művéről is. Ennek a műnek alapján a Kr. u. I. évszázadban az *alánok* első említését a Kaukázusban, vagy ugyanezen logika alapján az «Argonauták» cselekményének a realitását is el kellene ismernünk ugyanabban az időben. Amennyiben az «Argonautákban» ábrázolt események nem bírnak konkrét kronológiai kötődéssel, akkor elfogadhatatlan a bennük említett *alánok* valamiféle időponthoz való kapcsolása is. Egyedül ami a Kr. u. I. évszázad második felében élő *Valerius Flaccus* művéből következik, hogy az *alánok* abban az időben már elvitathatatlanul ismertek voltak.

Sokkal szigorúbb elemzést követel az *alánok* említése *Josephus Flavius* «A zsidók története» c. művének görög változatában. Lényeges adalék az *alánoknak* a 35. esztendő eseményeiben való megemlítésével kapcsolatos vélemény megerősítéséhez – legalábbis a mi irodalmunkban – *Sz. M. Perevalov* nemrég megjelent írása, amelyet fentebb már említettünk. A két tanulmány, melyeket az adott témáról írt, eléggé érdekes, akkor is, ha csak az egyikük példaadó hangjára vagyunk tekintettel (*Sz. M. Perevalov*, 1998, 96–111.). Nem szólva arról, hogy megmutatta, milyen fokon áll nálunk az a szakma, amelynek ő is a képviselője. A források fordításai nemcsak az antik történelem tanulmányozásához, hanem más korokhoz is, egészen a jelenünkig használatosak. A történelmi forrástudomány eléggé differenciálódott, és minden ága önálló tudománnyá fejlődött. Az, hogy az *alán* tematikával foglalkozó fordítások kiadásai nálunk hiányoznak, elsősorban azon szakemberek a mulasztásaként tekinthető, akik közvetlenül ezekkel a forrásokkal foglalkoznak. Adott esetben azon mítoszok megteremtői büntársaiként tekinthetők, amelyekről *Sz. M. Perevalov* ír. Az *alán* problematika sokaspektusú, a különböző tudományok specialistái foglalkoznak vele, közöttük a régészek is, akik közé én magam is tartozom. Az archeológusok az esetek többségében az adott írásos forrástudományoknak, ilyen vonatkozásban az etnográfia, antropológia, paleozoológia és más tudományok adatainak a felhasználói, s okvetlenül nem kell, hogy ezen tudományok közül valamennyinek a szakemberei legyenek. Nekik feltétlenül támaszkodniuk kell ezen tudományok képviselőinek időtálló munkáira, amelyek nem vezetnek félre őket. Hiszen ha ezt tennék *C. M. Perevalov* után, akkor az *alánokkal* foglalkozó szakembernek, a görögön és a latinon kívül professzionális tájékozottsággal kellene mozognia az iráni nyelvekben, a kaukázusi népek egész sorának az ókori nyelvében, és még a kínai nyelvben is, amennyiben ezen is olvashatók az *alánok* történetének tanulmányozásához szükséges források. Ilyen

szakemberek pedig sem a múltban nem voltak, de a közeli jövőben sem képzelhetők el. Igaz, létezik kiút ebből a helyzetből is – kutatócsoportok létrehozása a különböző tudományos diszciplínák képviselői közül –, de a gyakorlatban az ilyen próbálkozások nehezen valósíthatók meg. Azonban az ókori történelem tanulmányozása során az írásos és régészeti források szintézise nélkülözhetetlen. Kinek kell ezt megvalósítania? Az archeológus nem egészen professzionális módon járatos az írásos források analizálásában, az írásos források elemzésének a szakembere pedig hasonló cipőben jár a régészeti anyag analizálása során. De a különféle források szintézise elengedhetetlen, hiszen bármelyik kirekesztése esztelenség. Az archeológusnak gyakran történetesen az írásos forrásokhoz kell fordulnia, amennyiben ezek a «történelemre vannak hangolva». Itt pedig a helyzet magaslatán kell állniuk az írásos forrásokat tanulmányozó szakembereknek. Többségünk pedig ma is a száz esztendőnél régebbi – a *V. V. Latisev* által publikált – fordításokat használja. Megbocsátható, amikor az archeológusok kényes helyzetbe kerülnek az írásos forrásokra való utaláskor, hiszen ugyanezekhez a forrásokhoz való viszonyukat tekintve gyakran még a kiemelkedő szakemberek sem különböznek semmiben sem a többi archeológus kollégájuktól. Ugyanaz a *J. Sz. Gaglojti* az utóbbi időben semmi meggyőzőt nem tudott mondani *Josephus Flavius* «A zsidók története» c. művének másik változatáról, *J. G. Vinogradov* pedig az egyik tanulmányában, amit külön a *szarmaták* kaukázusontúli hadjáratának szentelt, megemlítve «A zsidók története» görög szövegváltozatát, általában kizárta az *alánok* megjelenésének a lehetőségét ebben az időszakban, és a tulajdonképpeni realitását ennek a forrásnak az ismerete alapján (*J. G. Vinogradov*, 1994.).

Azonban térjük vissza a tulajdonképpeni témánkhoz. Ahogyan megjegyztük, *Sz. M. Pervalov* abban a kérdésben, hogy ki vett részt a 35. évi hadjáratban, a prioritást az *alánoknak* adja, úgy tartja, hogy adott esetben «A zsidók története» görög variánsára kell támaszkodnunk, amely az eredetinek tűnik. De ennek a variánsnak a jobbik kiadásában, amelyre Benediktus Nizus vállalkozott, ahogyan *Sz. M. Pervalov* is megjegyzi, azon a helyen, ahol az *alánokról* van szó, a szöveg romlott, az értelme el van torzulva. Az *alánok* ott mindennél korábban említődnek, az albánokkal együtt, akiknek az ibérekkel utat kellett nyitni saját földjükön és a Kaszpi-kapun keresztül az északi nomádok számára. Nem vetném el a «A zsidók története» latin fordítását sem, annál inkább mert annak a példái jóval korábbiak, mint amelyek a görög szövegből ismertek. Azonban «A zsidók története» kiadásának bizonyos görög változatai, amelyeket eredetiekként fogadtak el, ennek ellenére mégiscsak későbbi másolatok, amelyek között variánsok is vannak, amiről *Sz. M. Pervalov* is beszél. Az elmondottakból következik, hogy a bennünket foglalkoztató kérdést tekintve három forrásunk van: a «A zsidók története» görög szövege, amely a 35. esztendő eseményeiben megemlíti az *alánokat*, ugyanannak a műnek a latin fordítása, amely ugyanazon eseményekben *szkitákat* szerepeltet, és *Tacitus* «Annales» c. munkája, amelyben ismét ugyanazokban az eseményekben a *szarmaták* vannak említve. Ily módon a források nem adnak világos képet, melyik nomád szövetség is vett részt az említett eseményekben. Sőt *Tacitus* a *szarmatáknak* két csoportosulásáról beszél, amelyek a keletkezett konfliktusban kénytelenek voltak az egymással küzdő feleket támogatni. *Sz. M. Pervalov* jogosan jegyzi meg, hogy a tekintélyes «*alánok*» elfogadásával a «A zsidók története» bennünket foglalkoztató epizódja nem oszlat el minden problémát az adott kérdéssel kapcsolatban, amelyeknek a megvizsgálása egy másik síkra helyeződik – a vita területére (*Sz. M. Pervalov*, 1998., 96, 97. o.).

A következőkben *Sz. M. Pervalov* megkísérli a 35. évi eseményekben az *alán* verzió megerősítését. Azonban ennek az állításnak a megvédésére a *Tacitustól* általa kiemelt információ nem látszik elége meggyőzőnek. Az általa felhozott érvek mindegyike hipotézis, és különbözőképpen magyarázható. Így például az a tény, hogy *Tacitus* nem nevezi meg az *aorszokat* és a *szirákokat* a 49. esztendő eseményeiben a *szarmatákkal* együtt, és a

szarmatákat a 35-ösben az *aorszokkal* és a *szirákokkal* együtt, aligha szolgálhat alapul az utóbbiak kizárására a kaukázusontúli hadjárat résztvevői közül. Lehetséges, hogy *Tacitus* nem rendelkezett pontos információkkal a nomádoknak a két eseményben való részvételét illetően, s az *alánokat* azért sem említette mindkét esetben, hogy ebben az időben még nem hallattak komolyabban magukról.

Sz. M. Perevalov állítása arról, hogy a *szirákok* és az *aorszok* jelentősen nyugat felé húzódtak *Strabónnak* és *Tacitusnak* róluk szóló információi időszakában, az utóbbinak a 49-es *szirák-aorsz* háborúról adott leírása alapján, szintén feltételezésnek tűnik. Lehetséges, ez is azért van így, mert konkrét információ az adott források esetében sem létezik. A *Tacitus* által leírt 49-es és a hozzá ténylegesen kapcsolódó események Tamányban, Kubán bizonyos részén és az Azovi-tenger keleti vidékén zajlottak. De hogyan lehetséges meghatározni, hogy ebben az időszakban mekkora terület tartozott például a *szirákok* ellenőrzése alá? Valószínűleg Mithridatész felmérte az ellenségeinek erejét, amelyek mögött Róma állt, és megfelelő szövetségeseket igyekezett magának találni. De maradéktalanul nem fogadható el *Sz. M. Pervalov* állítása sem, hogy mindössze csak néhány római cohors játszott ebben a háborúban meghatározó szerepet, láthatóan azért sem, mert Cotis és a rómaiak felismervén a helyzet komolyságát, kénytelenek voltak eléggé erős szövetségest keresni, és találni az *aorszokban*. Tacitusnak a 49. év eseményeivel kapcsolatos töredéke textológiai elemzése többé-kevésbé megengedi azt a meggyőző állítást, hogy az *aorszok*, mindenkinél hamarabb húzódtak nyugatra a korábbi helyükről, azonban a *szirákokkal* kapcsolatban ebben a vonatkozásban semmi hasonlót nem tudunk mondani, éppúgy nem tudjuk megállapítani, mekkora területet foglaltak el az Észak-Kaukázusban, és tudták-e az ő területüket már Kr. u. az I. évszázad első felében az *alánok* ellenőrizni. Természetes, hogy ez a szituáció a kelet-európai sztyeppe régióban ebben az időszakban sem tűnt statikusnak, a nomád világ nyugat felé való mozgása Kr. u. az I. évszázadban szembeűnő, de ez az északabbi területeket – a Volga-vidéket és a Dont érintette a legkorábban. Hogy hová is lehetne helyezni az *alánokat* Kr. u. az I. évszázad közepén, a mai forrásaink alapján lehetetlen megállapítani. Szintén lehetetlen a nehézfegyverzetű lovasság felhasználásának a harci taktikáját kizárólagosan az *alánoknak* tulajdonítani. A tanulmányában maga *Sz. M. Perevalov* említi, hogy a hasonló taktikát használták a *roxolánok*, az antik szerzők «*szarmatának*» vagy «*alán-szarmatának*» nevezték (*Sz. M. Perevalov*, 2000. 209. o.). Fel kell tételeznünk, hogy nemcsak az *alánok* használták ezt a taktikát, hanem más *szarmata* szövetségek is.

A Kr. u. I. évszázad közepéig nem tudunk egyetlen vitathatatlan adatról sem az *alánok* megjelenését illetően, amelyet az írásos források rögzítettek volna. Az *alánoknak* «A zsidók története» görög szövegváltozatában történő említése hogy csak ilyen lehetőséget, de ez *J. Sz. Gaglojti* véleménye ellenére sem tűnik vitathatlannak, amennyiben ennek a helyzetnek a forrásokban való ábrázolása is egészen ellentmondásos. Vitathatlannak látszik, hogy az *alánok* csak a Kr. u. I. évszázad második felében váltak eléggé ismertekké, amikor már a tartózkodási területük is kimutatható. De ez nem jelenti azt, hogy az *alán* szövetség csak ettől az időtől kezdve létezik. Ennek a kialakulásának a kezdetei jóval korábban mentek végbe. Ennek a véleménynek a megerősítőiként az archeológiai források közvetett adatai is elfogadhatók. A szakirodalom már nem egyszer figyelmet szentelt az időszámításunk kezdetétől a volga-doni sztyeppéken eléggé intenzíven terjedő innovációra, amely párhuzamban van a Közép-Ázsiában és távolabb, egészen Kínáig élő népek anyagi kultúrájával (*B. A. Raev*, 1989. 16., 17. o.; *Sz. A. Jacenko*, 1993. 60–69. o.); *A. Sz. Szkripcin*, 1999. 127–131. o.). Nem zárható ki, hogy ez körülmény magyarázza a nomád lakosság elemeinek kelet felőli migrációját. Mindez arra késztet, hogy az *alánok masszageta* gyökereire emlékezzünk.

Korunk határától vagy kezdetétől lényeges változás megy végbe a volga-doni régió archeológiai viszonyaiban, amely azzal az új archeológiai kultúra elterjedésével kapcsolatos, s

a *középszarmata* elnevezést kapta. Ezen az új archeológiai alapon egy gazdagabb temetkezés jelenik meg, olyan mint Hohlaacs, Szadovij, Alekszandrovka, Dacsi na Donu, Koszika na Volge, amelyek anyagaiban a leghatározottabban nyomon követhető a hivatkozott keleti területekkel való kapcsolat. Végleges érv az említett körzetben az új csoportosulás, láthatóan, a gazdagabb (királyi) kurgánoknak a Donnál való megjelenéséhez fűződik. Itt összpontosult ezeknek a kurgánoknak az alapvető tömege. Valószínű, hogy valahol itt lehetett az új nomád szövetség politikai központja is. **B. A. Raev** szerint ezek a kurgánok az *alán* arisztokráciához tartoztak és a Kr. u. I. évszázad közepéhez datálhatók. Úgy tűnik, hogy ez az időpont az írott forrásokban is megerősítésre talál. A **Tacitus** által leírt 49. évi katonai konfliktusból, és a Donhoz közel talált betetőződésükből következik, hogy ezt a területet még nem ellenőrizték az *alánok*. Ám a 72. esztendőhöz fűződő eseményekkel kapcsolatban **Josephus Flavius** már arról beszél, hogy az *alánok* elfoglalták a Tanais és a Meótsz vidékét.

Az alánok származásának kérdése

1. A szármata hipotézis

K. Szmirnov, J. Sz. Gaglojti

Az *alánoknak* származásáról azólió irodalomban két alapvető irányzattal találkozhatunk. Az egyik közülük azon a meggyőződésen alapul, hogy az *alánok* helyben – autochton módon – alakultak ki, s ennek alapjául a *szarmata* világ, elsősorban az *Ázsiai Szarmatia* tekinthető. Mások a migrációs koncepcióhoz ragaszkodnak, amely az *alán* szövetségnek a keleti *szkíta* világból való kialakulását, a *szarmata* területre érkezését, majd bizonyos idő múlva a vezető helyzetének a kivívását hirdeti. Ennek a két irányzatnak jelentős számú változata létezik, amelyeket a szerzői különféleképpen árnyalnak. Azonkívül ennek a problémának a megoldásában egyes kutatók semleges helyzetet igyekeznek elfoglalni, az *alánok* kialakulásában mind a migrációs, mind az őslakos meghatározók jelenlétét meglátva.

Ennek a kérdésnek a vizsgálatát azoknak a kutatóknak a munkáinak a vizsgálatával kezdjük, akik az *alánok* eredetében a helyi források meghatározó voltához ragaszkodnak. A mai szerzők elődei közül, akik ezt a koncepciót kiépítették, **P. D. Raut** és **K. F. Szmirnovot** említhetjük. **P. D. Rau** a *szarmata* kultúra periodizációja során a késő római korszakban az *alánokkal* kapcsolta azt össze (Stufe B), úgy tartva, hogy ők a megelőző kora római stádiumban (Stufe A) különféle nomád csoportosulások összeolvadásából formálódtak (**P. Rau**, 1927. 105–112. o.). **K. F. Szmirnov** arról alkotott véleményt, hogy az *alánok* az egymással közeli rokonságban levő *szarmata* törzsek között fejlődtek ki, s a nézetét egy sor kutató vallotta magáénak és fejlesztette tovább (**K. F. Szmirnov**, 1950. 108. o.). Az *alánok* helyi *szarmata* kialakulásának az eszméje a legvilágosabban **J. Sz. Gaglojti** munkáiban fogalmazódik meg, aki gyakorlatilag negyven esztendőn át foglalkozott evvel a témával. Az alapvető állításai még a kandidátusi disszertációjában és az ezután megjelenő könyveiben fejtette ki. *Alánok* alatt a *jazigok* egymás közötti rokonságban levő *szarmata* törzseit kell értenünk, a *roxolánokat*, *aorszokat*, *szirákokat*, *alanorszokat*, akik a kelet-európai sztyeppéken és az Észak-Kaukázusban élnek. Az észak-kaukázusi *alánok* kialakulásában különleges szerepet szánt az *aorszoknak*. **J. Sz. Gaglojti** úgy tartotta, hogy az *alánok* abból a törzsi szövetségből származtak, amelynek az élén az *aorszok* álltak. A törzsek átcsoportosulásának eredményeképpen a vezető helyet az *alánok* foglalták el, miután eltűntek az *aorsz*, *szirák*, *alanorsz* törzsi elnevezések, de továbbra is megőrződtek a *jazigok* és a *roxolánok* nevei, mint az *alánok* megnevezésének a változatai (**J. Sz. Gaglojti**, 1964. 15. o.; 1966. 61–67. o.).

Mindezek a feltevések ismétlődtek meg, és mélyültek tovább **J. Sz. Gaglojti** két tanulmányában, amelyek az «*Alanika*» sorozatban (Vlgyikavkaz – Chinval) jelentek meg az 1990-es években. A velük való ismerkedés rámutat, hogy az ítéletei és a következtetései között sok a túlzás. Az írásos források nem ritkán töredékes megrövidítések, amelyeket nem lehet egyértelműen interpretálni, **J. Sz. Gaglojtinál** «vitathatatlan» tények jelentést nyernek, «semmilyen kétség nem férhet hozzájuk», «nyilvánvalóaknak» tetszenek (**J. Sz. Gaglojti**, 1995. 44–58. o.). Gyakran hivatkozik az irodalomnak az őt támogató véleményeire, s az esetek egész sorában elhallgatja a vele ellentétes nézeteket.

Vizsgáljuk meg az *alánok* származásával foglalkozó fent említett cikkeinek néhány epizódját. Amint már megjegyeztük, **J. Sz. Gaglojti** az *alánok* megjelenésében az Észak-Kaukázusban lényeges szerepet tulajdonít az *aorszoknak*, akik eléggé korán rendezkedtek be a középső Elő-Kaukázusban, és akiket ő «*alsó aorszoknak*» nevez. Ezeknek az «*alsó aorszoknak*» a déli határának a Közép-Kaukázuson kell áthaladnia. További érvként szolgál, hogy mindez **Strabón**, **Plinius** és **Tacitus** adataiból következik (**J. Sz. Gaglojti**, 1995. 52. o.). Az *aorszok* legkorábbi lokalizációját **Strabón** adta, aki két csoportosulást nevez meg: *felső aorszok*, akik az Észak-Kaukázusban élnek, és a Tanaisz mentén élő *aorszok* (**Strabón**, XI. V, 8.) **Strabón** olvasata megengedi feltételeznünk, hogy a *felső aorszok* ellenőrzésük alatt tartották a Kaszpi-tenger vidékének északi részét egészen az Északkelet-Kaukázusig. De, **J. Sz. Gaglojti** véleménye szerint a középső Elő-Kaukázust bizonyos «*alsó aorszok*» (általában a forrásokban nem szerepel ilyen elnevezése az *aorszoknak*) lakják; ezzel szemben az a feltételezésünk, hogy ezek az *aorszok* – **Strabón** szerint – a Donnál éltek. Milyen érvek alapján telepíti ide **J. Sz. Gaglojti** az «*alsó aorszokat*»? Az egyik alapvető bizonyíték a számára **Pliniusnak** és **Tacitusnak** a Boszporoszi Mithridatész menekülésével kapcsolatos megállapításai egybevetése – ahogyan **J. Sz. Gaglojti** feltételezi – a koalíciójának a veresége után. **Tacitusból** az következik, hogy az *aorszokhoz* menekült. Ugyanakkor **Plinius**, **J. Sz. Gaglojti** véleménye nyomán, meghatározza az utóbbi helyet, megjegyezve, hogy Mithridatész azokhoz a *szauromatákhoz* futott, akik az epigerritok szomszédai voltak, akiknek a maguk részéről a Pitiuntoson túl a kaukázusi hegyekben kellett élniük. **J. Sz. Gaglojti** feltételezi, hogy a **Plinius** által említett *szauromaták* és **Tacitus aorszai**, akiknek Mithridatész fogságába adta meg magát, egy és ugyanaz a nép. Az ilyen verzió nem nélkülözi az alapot, de nem az egyetlen valószínű. **Pliniusból** nem világos, hogy Mithridatész micsoda meneküléséről van szó, hiszen a *szirákoknál* való megjelenését is lehet menekülésnek tekinteni. Ebben a vonatkozásban okszerű **V. B. Vinogradov** megjegyzése arról, hogy Mithridatész elveszítve a birtokát, már régóta «menekülésben volt» (**V. B. Vinogradov**, 1966. 48. o.). **V. A. Kuznyecov** ezzel kapcsolatban egyenesen arról ír, hogy a boszporoszi tróntól megfosztott VIII. Mithridatész „a Boszporosz «az ázsiai oldalára», az Észak-Kaukázusba, a vele baráti viszonyban levő *szirákokhoz* menekült” (**V. A. Kuznyecov**, 1992. 12. o.). Lehetséges, hogy **Plinius** éppen ezt a menekülést vette figyelembe, amikor az ő *szauromatái* alatt a *szirákokat* kell értelmeznünk. Itt éppen **K. F. Szmirnov** verziója jut az eszünkbe, aki a *szirákokat* a *szauromatákhoz* közelíti. Azonkívül **Tacitusból** egyáltalán nem következik, hogy az *aorszok* feltétlenül a középső Elő-Kaukázusban telepedtek le; ellenkezőleg, a 49. évi hadi események kapcsán a róluk írottak megengedik, hogy arról beszéljünk, hogy inkább a nyugatabbi vidékeken voltak találhatóak, és nem a *szirákok* arcvonala mögött, amennyiben a szövetségeseikkel a hadi eseményeket Tamanytól kezdték. Az idézettek távolról sem kimerítő áttekintései ennek a szempontnak, de arra figyelmeztetnek, hogy ebben az időben a források nem engedik meg, hogy az *aorszoknak* a középső Elő-Kaukázusban való letelepedéséről beszélhessünk. A legjobb esetben **J. Sz. Gaglojti** elképzelése csak mint feltételezés fogadható el, s nem mint bizonyított tény.

Továbbá **J. Sz. Gaglojtinál** egyáltalán nem világos, hogy mikor történt az *aorszoknak alánokká* való átnevezése, Ahogyan már megjegyeztük, **J. Sz. Gaglojti** vitathatatlannak tartja

az *alánoknak* a 35. esztendő eseményeiben való részvételét. Az írásos forrásokban való említésük után fel kell hagynunk az *alánoknak aorszokként* való emlegetésével. A 35. esztendő eseményei arról tanúskodnak, hogy a nomádok, Pártia irányában eléggé erősek voltak. Ha ezek *alánok*, akkor úgy tekinthetjük, hogy az önálló politikai erőként való megerősödésük már megtörtént, s az *aorszok* már az oltalmuk alatt állnak. Az *alánoknak* 35-ben a Darjal-szoroson kellett benyomulniuk (*Sz. M. Perevalov*, 2000. 205. o.) és, fel kell tételeznünk, hogy erre az időre a Darjaltól északra levő terület már az ellenőrzésük alatt állott. Továbbá az *aorszoknak* a 49. évi háború idejére történt elhelyezkedéséről szólván, *J. Sz. Gaglojti* közvetlenül a Darjal-szoros közelében lokalizálja őket (*J. Sz. Gaglojti*, 1995. 44. o.). *Tacitus* alapján következik, hogy ebben az időben az *aorszok* teljesen függetlenek voltak, saját királyuk volt és a Fekete-tenger vidéke jelentős politikai tényezőjeként voltak tekinthetők.

Egyébként *J. Sz. Gaglojti* számára ez az ellentmondás nem bír különösebb jelentőséggel, amennyiben „a «szarmata» népnév ... a Kr. e. utolsó két évszázadban és Kr. u. az első évszázadokban gyűjtőnévnek tekinthető, elsősorban az egymással rokoni kapcsolatban levő *jazigok, roxolánok, aorszok, szirákok* és *alánok* számára, akik a tulajdonképpeni *szarmata* etnoszt alkották” (*J. Sz. Gaglojti*, 1995. 49. o.). És ugyanígy a megnevezett népek többsége genetikusan kapcsolódik az *alánokhoz*, s ha néhányuk neve csak az *alánok* elnevezésének a változata, lényeges-e akkor, hogy ki ellenőrizte a középső Elő-Kaukázust Kr. u. az I. évszázad első felében – az *aorszok-e* vagy az *alánok*.

A *J. Sz. Gaglojti* tanulmányából idézett szövegben egészen fontos megállapítás található az úgynevezett «szarmata etnonímiáról» és a mögötte álló népekről, amelyeket a rokonság köt össze egymással, mely a véleményem szerint téves.

J. Sz. Gaglojtinak az *alán* problematikával foglalkozó munkájának a fogyatékosága a megoldás túlságosan szűk keresztmetszetű megközelítésében rejlik. Figyelme középpontjában csakis a Kaukázus áll, és annak a bizonyítása, hogyan lehetséges itt az *alánok* legkorábbi megjelenése. Az *alánokkal* kapcsolatban álló *szarmata* világot elég statikusan szemléli, ha valamiféle átcsoportosulás végbemegy is, akkor csakis a feltételezett *szarmata* egység keretein belül képzelel el. Az *alánok* kialakulásában más etnikai összetevők, például a *masszageták*, csak megemlítődnek. A *szarmaták* és a *szauromaták* közé egyenlőségjelet tesz, amennyiben feltételezi, hogy az utóbbiak már igen régen az Azovi-tenger és a Don vidékén éltek (*J. Sz. Gaglojti*, 1992. 15., 16. o.). A *szarmata* egységről *J. Sz. Gaglojti* által kijelentettekhez óvatosan kell közelednünk. Lehetséges, hogy a korai időszakokban, Kr. e. a III–II. évszázadban is létezett «szarmaták» törzse vagy ilyen nevű törzsszövetség (*Pszüdo-Szkümnosz*, 875–885.; *Polübiosz*, XXV. 2. 12.), de a későbbben a migrációs folyamatok erősödésével az eurázsiai sztyeppei övezetből jelentős területeket megszerzve a Volga-vidéken, a Don-vidéken, a Fekete-tenger északi vidékén a keleti *szkíta* világból származó új nomád csoportosulások jelentek meg, amelyek között nem található közeli rokonsági fok. Az antik történészek és geográfusok általában nem foglalkoznak a kelet-európai sztyeppeken kialakuló különböző nomád csoportosulások konkrét származásának a kérdésével, s gyakran a *szarmaták* közé sorolják őket, amennyiben akkor azon a területen éltek, amikor az antik szerzők megismerkedtek velük, s amely még *Theophrasztosz* idejéből kapta a «*Szarmatia*» nevet. Ezek a folyamatok tükröződtek vissza a Dontól a Dunáig tartó terület nomádok általi meghódítása dinamikájában is. A nomádok nyugat felé való mozgása, amelyeket a *szarmatákkal* azonosítottak, nemcsak az ő akaratukból valósult meg, hanem, a keletől való állandó eltávolodásuk folytán is.

Ennek a folyamatnak a kezdete Kínától északra a hun állam megteremtéséhez kapcsolható, amelyik megállította az iráni nyelvű nomádoknak a kelet felé való mozgását, s visszafordította azt. Ez a folyamat majd csak a Mongol Birodalom létrejöttével tetőződik be, amely az eurázsiai sztyeppei övezet jelentős térségét egyesítette egyetlen állam kereteiben. Ennek a

hosszan tartó periódusnak egyik közbeeső szünete a Római Birodalom határainak a Dunánál való átszakítása volt a hunok által, ami után az iráni nomádok a török nyelvű nomádoknak engedték át a sztyeppét, de a tendencia – amely a megelőző időkben már elkezdődött – még hosszú ideig folytatódott, amely a középkorban a nomádok keletről nyugatra való mozgásának egész sorozatában nyilvánult meg. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy pontosan másfél ezer esztendőn keresztül a sztyeppeti övezetben a nomádok hosszú sorokban haladtak volna egymás után. Ebben hosszán tartó stabil periódusok is voltak. Arról az általános történelmi törvényszerűségről van szó, amely eléggé hosszán tartó időközönként nyilatkozik meg határozott bizonyossággal.

Amint már megjegyeztük, nehéz egyetérteni **J. Sz. Gaglojtival** abban, hogy az *alánok* megjelenése után egyszerre eltűnnek az *aorszokról* szóló említések, és csak a «*roxolán*» és a «*jazig*» népnevek maradnak meg mint az *alánok* megnevezésének a változatai, és az *aorszok* nevének *alánra* cserélése ugyanúgy ment végbe mind a Kaukázusban, mind a Dunánál. Ennek a tételnek a bizonyítékeként **Plinius** ismert közlését idézi a törzsek letelepítéséről a Dunánál, amelyben az felsorolja azokat a népeket, amelyek tőlük északra élnek, amelyek között az *aorszokat*, s azután az *alánokat* és a *roxolánokat* is említi. Ezt a töredéket **J. Sz. Gaglojti** úgy értelmezi mint az *aorszok alánokká* változásának a bizonyítékát (**J. Sz. Gaglojti**, 1995. 55. o.). De ha időbeli értelmet tulajdonítunk az Istertől északra fekvő vidéken letelepített népek felsorolásának és követjük azon népek listáját, amelyeket **Plinius** felsorol, akkor az *aorszokat* a «a rabszolga *szkítáknak* vagy trogloditáknak» kellene felváltani, és nem az *alánoknak*. (**Plinius**, A természet históriája, IV. 80.). Ugyanakkor néhány kutató «A természet históriájának» ezt a részletét nem időbeli értelemben tárgyalja, hanem az adott törzseknek a Fekete-tenger partvidéke mentén való területi elhelyezkedéseként (**V. A. Szimonenko**, 1991. 73. o.). **J. Sz. Gaglojti** hivatkozása Teggarra, hogy **Pliniusnál** az *aorszok* itt nem említhetnek 49-nél később, mert ugyanott megemlítődik Vannius svéb királysága, amelyet a rómaiak 50-ben zúztak szét, inkorrekt. **Pliniusnál** abszolút világos, hogy Vannius királyságának semmi köze sincs az *aorszokhoz*, róla már a második paragrafusban esik szó. Közeli környezetében a dákok, a basztarnok és nyilvánvalóan a *jazigok* voltak. Ezek a területek másik helyen kerültek el «északabbra», mint azok, amelyeket az *aorszoknak* kellett volna elfoglalniuk. Azonkívül **Tacitusnál** az események alapvető forrása ehhez a királysághoz kapcsolódik, a szó nem a rómaiak által való szétzúzásáról folyik, inkább arról, hogy az uralkodója, Vannius Róma kreatúrája volt. Claudius uralkodása idején Vannius rokonai szereztek meg, akik folytatták a Rómához való «kifogástalan tisztesség» megőrzését (**Tacitus**, Anales, XII. 29., 30.). Maga Vannius a rómaiakhoz menekült, akik átadták neki kormányzásra Pannonia földjét. Nem magyarázza meg **J. Sz. Gaglojti** azt sem, hogy miféle *aorszok* jelentek meg Kr. u. az I. évszázad első felében a Dunánál, hiszen az adatai szerint ugyanebben az időben a középső Elő-Kaukázust is ellenőrizniük kellett. Korunkban más bizonyítéka is van annak, hogy az *aorszok* Kr. u. az I. évszázad második felében a Fekete-tenger északi vidékén elég hatalmas és önálló politikai erőként voltak jelen, egyébként a nemrég ismertté vált Mangupi dekrétum *Aorszia* nagy királyáról emlékezik meg. **J. G. Vinogradov** a szöveg paleográfiai elemzéséből kiindulva az olviai epigráfia emlékének tulajdonította, és Kr. u. az I. évszázad 60-as éveire datálta, feltételezve, hogy Olvia ebben az időben az *aorsziai* király védnöksége alá tartozott (**J. G. Vinogradov**, 1994. 167. o.). Természetesen lehet vitatkozni **J. G. Vinogradovval** ennek a dekrétumnak a tartalmi interpretációja tekintetében, de *Aorszia* említésének a ténye a Fekete-tenger vidékén ebben az időben érvényben marad (**A. Sz. Szkripcin**, 1966. 161–163. o.). Mindez arra figyelmeztet, hogy az *aorszok* említésének eltűnése a 49. esztendő után – korántsem vitathatatlan tény, mint **J. Sz. Gaglojtinál** jelentkezik.

Nem igazolódik a forrásokból **J. Sz. Gaglojtinak** az az állítása sem, hogy az Észak-Kaukásus és a Fekete-tenger északi vidéke *szarmata* törzseinek nomenklatúrája egy és

ugyanaz volt. A *roxolánoknak* és a *jazigoknak* az általa történt betelepítése az Észak-Kaukázusba önkényesnek tetszik (*J. Sz. Gaglojti*, 1995, 55., 56. o.) Ismerős a *roxolánoknak Strabón* általi legkorábbi és eléggé pontos lokalizációja a Don és a Dnyeper közé, és azután a többi forrás általi távolabbi eltolása nyugatra. Azoknak forrásoknak az alapján amelyek a *jazigok* legelső lakóhelyéről tájékoztatnak (*Ptolemaiosz, Ammianus Marcellinus*), az Azov-tengertől keletebbre aligha lehet őket elhelyezni (*M. V. Szkrzsinszkaja*, 1977. 42. o.; *V. E. Makszimenko*, 1998. 162–165. o.). Ily módon, *J. Sz. Glagojtinak* az Észak-Kaukázustól a Dunáig tartó globális folyamatokkal kapcsolatos minden állítása, amely az *alánok* itteni tartózkodásával kapcsolatos, más tálalásban nem fogadható el másképpen abszolút igazságként.

Megpróbálván bebizonyítani az *alánoknak* az Észak-Kaukázusban való korai megjelenését, *J. Sz. Gaglojti* azt hangoztatja, hogy az írásos források szerint «pontosan nyomon követhető» az *alánoknak* a *szarmatákhoz* való tartozása, a *szarmata* törzsek átcsoportosulása eredményeként a neveik megváltozása úgyszintén. Adott esetben elhallgatja a másik véleményt arról, hogy egy sor forrásban az *alánok* szemben állnak a *szarmatákkal* (*D. A. Macsinszkij*, 1974. 127. o.) vagy az antik szerzők korai közléseiben általában nem azonosíthatók a *szarmatákkal* (*B. A. Raev*, 1979, 13–15. o.). Amint ismeretes is, hogy néhány forrásban az *alánokat* nem *szarmatáknak* tekintik, hanem *masszagetáknak*. Ez a tradíció a múlt irodalmában annyira erős volt, hogy egészen a középkorig megőrződött.

Nem egészen megbízható *J. Sz. Gaglojti* állítása abban a tekintetben, hogy Kr. e. a II. évszázadtól a *szarmaták* letelepedésének alapvető területeként az Észak-Kaukázust és a Fekete-tenger vidékét kell tekintenünk, és nem a Volga-vidéket és az Urál vidékét (*J. Sz. Gaglojti*, 1992. 15., 15. o.).

A *szarmaták* valóban intenzíven kezdik meg elfoglalni a Kr. e. a II. évszázadtól a *J. Sz. Gaglojti* által fentebb említett területeket, de a *szarmata* népesség sűrűsége (különösen az Alsó-Volgavidéké) az archeológiai emlékek szerint egészen a *szarmata* korszak végéig egészen magas marad, amiről az elemi statisztikai adatok is tanúskodnak (*A. Sz. Szkrjipkin*, 1990; 1997a, 131–212. o.). Az Északi-Kaukázusról nem lévén adatom, hitelt érdemlően állíthatom, hogy az Alsó-Volgavidék az adott időszakra vonatkozó *szarmata* emlékeinek mennyisége alapján az analogikus mutató néhányszorososan meghaladja a Fekete-tenger északi vidékét (*A. V. Szimonenko*, 1999.). Egészen abszurd *J. Sz. Glagojtinak* az a kijelentése is, hogy a «*Szarmatia*» elnevezés a Kr. e. II–I. évszázad körül az Azovi-tenger vidékéhez és az Északi-Kaukázushoz kapcsolható. Ezúttal *Strabónra* hivatkozik, aki az észak-kaukázusi síkságot *szarmatának* nevezte, és *Ptolemaioszra*, mintegy az Észak-Kaukázust az *Ázsiai Szarmatiával* azonosítva (*J. Sz. Gaglojti*, 1992. 16. o.).

A «*Szarmatia*» elnevezés, ha nem vesszük figyelembe *D. A. Micsinszkij* vitatható hipotézisét a Kr. e. IV. évszázadban való megjelenéséről (*D. A. Micsinszkij*, 1971. 45., 46. o.), először *Theophrasztosznál* került rögzítésre a Kr. e. IV–III. évszázad határán, de nehéz lokalizálni (*Theophrasztosz*, «A vizekről»). A továbbiakban a Kr. e. első évszázadok folyamán a forrásokban semmiféle pontosítás nem található arról, hogy milyen területet foglalt el «*Szarmatia*». Elegendő belepillantanunk *Ptolemaiosz* «Bevezetés a geográfiába» c. művébe, hogy fogalmat alkossunk az *Ázsiai Szarmatia* területéről. Az Észak-Kaukázus, amint kiderül, jelentéktelen részét alkotja.

J. Sz. Gaglojti fent említett tanulmánya a katakombás temetkezési módnak az Észak-Kaukázusban történt elterjedése kérdését érintve, megtartotta annak *szarmata* eredetét; holott ezt a temetkezési formát a kutatók sorban időszámításunk kezdetétől az *alánoknak* tulajdonították. Ebben a kérdésben *M. P. Abramovával* került vitába, aki azt tartotta, hogy ez a szokás közvetlenül nem kapcsolódik a *szarmaták* megjelenéséhez az Észak-Kaukázusban, és hogy Kr. e. az I. évezred második felében a kamarás temetkezés volt a Kubán-vidéken, Tamanyban és a Krímben az elterjedt, amelyet bizonyos általános hagyománynak is

tekinthetünk, mint ennek az időszaknak az egészére jellemzőt. Nem bocsátkozunk bele *M. P. Abramova* állításainak a megítélésébe, csak azt vesszük figyelembe, ahogyan *J. Sz. Gaglojti* ezeket cáfolja. Számára tökéletesen világos, hogy a kamarás temetkezések az *M. P. Abramova* által kijelölt övezetben a *szarmatáknak* oda való behatolásával kapcsolatosak. Noha a *szarmaták* a Krímbe a Kr. e. III–II. vagy pedig a IV. évszázad 2. felében rendezkedtek be (*J. Sz. Gaglojti*, 1992. 17–19. o.) Az első esetben a hivatkozás *I. I. Lobova (Gusina)* 1956-ban megjelent autoreferátuma, másodsor pedig *J. M. Deszjatsikova* 1973-ban publikált tanulmánya alapján történik a hivatkozás. Semmit sem tudok ezen szerzők ellen felhozni, de a hivatkozott munkák következtetései már sokban előregedtek *J. Sz. Gaglojti* vizsgált tanulmánya megírásakor. Nézzük csak, hogy mi újat hoznak ezzel kapcsolatban az újabb kutatások. Az Észak-Kaukázusban a *szarmaták* nem jelennek meg Kr. e. a II. évszázadnál korábban (*A. V. Szimonenko*, 1993). A Krímbe ugyanebben az időben rögzítik a *szarmaták* megjelenését az írásos források, de «nem ismert a Kr. e. II–I. századra datálható *szarmata* temetkezés» (*I. N. Hrapunov*, 1995. 56. o.) *Szkítia szarmaták* által történő meghódítása körül annyi kacsa halmozódott fel az irodalomban, amelyekben elismerik, hogy a *szarmata* emlékek ezen a területen csak Kr. e. a II. évszázadtól kezdenek terjedni. A maga idejében a szenzáció erejével hatott *J. G. Vinogradov* tanulmánya, amely szerint a Kr. e. III. évszázadból származó, a krími eseményekhez kapcsolódó herszonészosi feliratos emlékek egyikén sikerült a *szarmata* nevet elolvasni (*J. G. Vinogradov*, 1997, 104–125. o.), de a bizonyosságot majd a jövő dönti el.

Az alánok származásának kérdése

1. A szarmata hipotézis

V. Kuznyecov

V. A. Kuznyecovnak az *alánok* származásával kapcsolatos véleménye abban különbözik *J. Sz. Gaglojti* nézetétől, hogy azoknak a sokrétegű etnikai rétegződésén alapul. Benne az *alánok* kialakulásában nemcsak a közép-ázsiai népek részvétele deklarálnak, hanem kísérlet történik közülük néhány szerepének a megvilágítására is ebben a folyamatban. Az adott problémák megvilágításának egyes mozzanataiban *V. A. Kuznyecov* és *J. Sz. Gaglojti* szemlélete azonos.

V. A. Kuznyecov, mint *J. Sz. Gaglojti* is, az *alánok* származásának a kérdésében nagy jelentőséget tulajdonít az *aorszoknak*, akik archeológiai feltárások alapján a prohorovói kultúra képviselői. Ebben a vonatkozásban *V. A. Kuznyecov* *K. F. Szimonov* verziójához ragaszkodik, amely szerint a Dél-Uralvidék korai prohorovói emlékeit a *protoaorszokkal* kell azonosítanunk. *V. A. Kuznyecov*, különböző kutatókra hivatkozva, kiemeli, hogy a prohorovói kultúrában olyan vonások is jelen vannak, amelyek Közép-Ázsia *szakamasszagetá* körének a kultúrájára jellemzők, és nem zárták ki, hogy «az *aorszok* valamilyen csoportja belépett a *masszagetá* szövetségbe» (*V. A. Kuznyecov*, 1992. 13. o.).

Az *aorszok* és az *alánok* rokonsága *V. A. Kuznyecov* szerint, a Ptolemaiosz által említett «*alanorszok*» népnév összetételéről is tanúskodik, amely átmenetinek tűnik, látszólag a nomád szövetség vezetésének átférfalódása idejére, amelynek az élén először az *aorszok*, azután pedig az *alánok* állottak. Ezen események után, amelyek konkrét határának *V. A. Kuznyecov* állítása szerint a Kr. u. 49. esztendő látszik, az *aorszoknak* és a *szirákoknak* az említése eltűnik a történeti krónikák lapjairól. Azokon a területeken, ahol korábban az *aorszok* és a *szirákok* helyezkedtek el, az *alánok* jelennek meg, a nomádok csoportjainak előzőleg az «*alánok*» közös név alatt végbement egyetlen etnopolitikai szövetséggé váló

egyesülése bizonyítékeként (*V. A. Kuznyecov*, 1992. 19. o.). Minden kijelentése pontosan megfelel *J. Sz. Gaglojtí* koncepciójának, amelyről fentebb már szoltunk.

Igaz, hogy *V. A. Kuznyecov* nem ilyen egyértelműen közeledik azon kérdéshez, hogy megtörtént-e a népesség váltása a kelet-európai sztyeppén vagy nem az *alánok* itteni megerősödése idejében. Megjegyzi, hogy a tudományban sincs egységes vélemény erre vonatkozóan. Azonban ez utóbbi megalapozottabbnak tűnik a számára – amint feltételezi –, megerősítve *Ammianus Marcellinus* ismert bizonyítékával a többi népnek az *alánoknak* való folyamatos alárendelődéséről, az *alánok* nevének fokozatos kiterjesztését rájuk vonatkoztatva. *V. A. Kuznyecov* lehetségesnek tartja, hogy az «*alánok*» nevet kettős értelemben lehet használni: politikai vonatkozásban, a többi alárendelt törzsre kiterjesztve, és szűkebb értelemben, mint a nomádok egy részére, amely fölébe emelkedett a többi *szarmata* csoportosulásnak. Azonban az «*alánok*» elnevezés eléggé gyorsan vált népszerű népnévvé, Közép-Ázsiától Nyugat-Európáig ismertté a nomádok mozgékony életének tulajdoníthatóan (*V. A. Kuznyecov*, 1992. 19., 20. o.).

V. A. Kuznyecov szerint az *aorszok* és az *alánok* közelségének a verzióját a kínai források adatai is megerősítik, amelyekben – *Sima Cjantól* kezdve – gyakran emlegetik *Jencaj* területét, amelyik a későbbi mű, a «Hou hany su» adatai szerint *Alániává* lett átnevezve. *V. A. Kuznyecov* meggyőzőnek véli *F. Hirt* lingvisztikai rekonstrukcióját, amelynek alapján a *Jencaj* az *aorszok* nevének kínai transcriptiója. Továbbá *Jencajt* «a Dontól a Dél-Uralvidékig tartó sztyepei térségre» lokalizálja, amely a véleménye szerint egybeesik a fenti *aorszok* területével. *Jencaj Alániává* való átkeresztelésének a ténye – írja *V. A. Kuznyecov* – véglegesen megoldja az *aorszok* és az *alánok* kapcsolatának a kérdését (*V. A. Kuznyecov*, 1992. 20., 21. o.). Ezzel együtt megjegyzi, hogy *Jencaj-Alánia* földje jóllehet alapvető, de nem az egyedüli területe az *alánok* kialakulásának. Az *alánok* kialakulási folyamatában Közép-Ázsia egész sor iráni nyelvű népe részt vett. Ehhez – egyebek között – a *masszageták* is jelentősen hozzájárultak, akik hosszú ideig az *aorszok* szomszédjai voltak, egyébként pedig a *szauromata-szarmaták* közeli rokonai. *V. A. Kuznyecov* példás rekonstrukcióját idézi a *masszageták* megjelenésének az Észak-Kaukázusban. Ezek a *masszageták maszkutok* néven tették ismertté magukat Kr. u. a IV. évszázadban a Tenger melléki Dagesztán és Észak-Azerbajdzsán területéről történt arméniai betörésük idején. Azonban *V. A. Kuznyecov* nem zárja ki a *masszageták* megjelenésének jóval korábbi időpontját a Kaukázusban, *Ammianus Marcellinusnak* a Kr. u. I. évszázad eseményeivel kapcsolatos megemlézésére hivatkozva (*V. A. Kuznyecov*, 1992. 28. o.) A közép-ázsiai törzsek szerepe az *alánok* kialakulásában nem szűkíthető csak a *masszagetákra*, *V. A. Kuznyecov* úgy véli, hogy ebben a folyamatban az *ászik-ászok* is részesek, akik beléptek a *masszageta* törzsszövetségbe. A középkori írásos források gyakorlatilag azonosítják az *ászokat* és az *alánokat*, de *V. A. Kuznyecov* feltételezi, hogy az *ászok* és az *alánok* közeli rokonságban vannak egymással, de különböző etnikai alosztályban (*V. A. Kuznyecov*, 1992. 30. o.). Összegezve etnopolitikai rekonstrukcióját, *V. A. Kuznyecov* hangsúlyozza, hogy a közép-ázsiai *masszageták* és az *ászok* nem kisebb szerepet játszottak az *alánok* kialakulásában, mint az Észak-Kaukázus *aorszai* és *szirákjai*. Nem zárja ki ebben a folyamatból a Közép-Ázsia eseményeiben szintén ismert *tohárok* részvételét sem, jóllehet adott esetben az általuk való bizonyítás a nyelvrendszerbe való tartozásuk alapján történik – a *tohárok* és a *szakák-masszageták* közötti bizonyos nyelvi kapcsolatoknak az *oszét* nyelvben felfedezhető a tükröződései, úgyszintén a *tohár* népnéveknek a Kaukázusban (*V. A. Kuznyecov*, 1992. 31., 32. o.). Ily módon *V. A. Kuznyecov* szerint az *alánok* különféle iráni etnikai komponensekből alakultak ki: *aorszokból*, *szirákokból*, *masszagetákból*, *ászikból* és elképzelhetően a *tohárok*ból.

Az iráni nyelvű nomádoknak az Észak-Kaukázusban való folyamatos akkumulációja, amely még Kr. e. elkezdődött az időszámításunk kezdetére érte el csúcspontját, amelynek, *V.*

A. Kuznyecov nézete alapján a *szarmata-alánokat* tekinthetjük, akik már Kr. u. 35-ben hallattak magukról.

V. A. Kuznyecov ragaszkodva az álláspontjához, a katakombás temetkezési mód *szarmata* eredetéhez az Észak-Kaukázusban és a későbbiekben az *alánokhoz* való tartozásához. Úgy tartja, hogy ez a szokás fokozatosan terjedt el a *szarmata* területéről, az *aorszok* hazájától, a Dél-Uralvidéktől kezdődően a Dél-Volgavidéig, Kalmükiáig, Sztavropolig és végül a Kr. e. a II–I. évszázadra a Kaukázusban is ismertté vált (Csegem, Nizsnij Dzsulat). Arról, hogy a katakombás temetkezési szokás az Észak-Kaukázusban való megjelenésük óta az *alánokhoz* fűződik, **V. A. Kuznyecov** szerint az a körülmény is megerősíti, hogy a későbbi időben (VI–XII. sz.), amikor az *alánok* területe az Észak-Kaukázusban eléggé jól körülhatárolható az írásos források és a történelmi toponímia adataival, teljesen egybeesik a katakombás temetkezés elterjedési területével (**V. A. Kuznyecov**, 1992. 42., 43. o.).

Azonban az *alán* etnosz kialakulásának a kérdése az Észak-Kaukázusban **V. A. Kuznyecov** szerint nem korlátozható csak a fentebb írottakra. Értékelve ennek a területnek a II–III. századi archeológiai állapotát, egyebek között a kurgánokba való temetkezés csökkenését, a talajba történő temetésnek a Kr. u. III. évszázad első felében a hegyaljai és síksági zónából való eltűnését, kifejezi a véleményét, hogy mindezeket a változásokat északról a *szarmato-alánok* hatalmas hullámának a mozgása váltotta ki, amely a késő *szarmata* archeológiai kultúra hordozóival azonos, és a Tanaisz onomasztikájában is nyomot hagyott. Ezek az új jövevények legyőzték az itt korábban berendezkedett *szarmato-alánokat* s azután egységes néppé olvadtak velük össze. Az Észak-Kaukázus a III–IV. évszázadi katakombás emlékei már ehhez a megújult *szarmato-alán* lakossághoz kapcsolódnak (**V. A. Kuznyecov**, 1992. 39. o.).

Most szeretnék még időzni **V. A. Kuznyecovnak** a fentebb áttekintett, számomra vitathatónak tűnő, tételénél, az *alánok* származását illetően, ebben a vonatkozásban első sorban az *aorszoktól*, ahogyan ő az idézett szerző alapján magyarázza. Elsőként **K. F. Szmirnov** véleménye az *aorszoknak* tulajdonított prohorovói kultúra kialakulásáról és elterjedéséről, amelyre **V. A. Kuznyecov** a véleményét alapozza, hogy az egész csak tudományos hipotézis, amelynek, mint bármely egyébnek megvannak a maga ellenérvei. Például **Strabón**, aki először adott reális tájékoztatást az *aorszokról*, a Dél-Uralvidéken a daákokat helyezte el, akik jelentős szerepet játszottak a közép-ázsiai és a közel-keleti történelemben. Napjainkban kellő alappal bírunk arra vonatkozóan, hogy az *aorszok* mint a *roxolánok*, és lehetséges, a *szirákok* is, a **Strabón** által hivatkozott helyeken Kr. e. a II. évszázadnál nem korábban jelentek meg. Azonban ebben az évszázadra esik a nomádok egész sor jelentős mozgása, többségük a Mongóliától a Fekete-tenger vidékéig terjedő sztyeppei övezetben. Az írásos történelmi források oldalain ettől az időtől kezdve új etnikai nomenklátúra jelenik meg, amely korábban nem volt ismerős az ókori történészek és geográfusok számára – ezek Közép-Ázsiában a *jüecsik*, *uszunyok*, *tohárok*; a Fekete-tenger vidékén a *roxolánok*, *aorszok*, *szirákok* és a *szatarhok*. Éppen ebben az időben új nomád szövetségek kezdenek aktívan meghonosodni a Fekete-tenger északi vidékén, a Dontól nyugatra, érezhetővé válik a nomád lakosság növekedése a Kubánban (**I. I. Marczenko**, 1996. 82–92. o.). Meg kell jegyeznünk, hogy maga a prohorovói kultúra is a Kr. e. II. évszázadtól már jelentős mértékben más képet mutat mint korábban. Jelentősen érezhetőek benne az egészen Kínáig terjedő keleti területek nomád világának a hagyományai (**A. Sz. Szkripkin**, 2000. 137–149; 2000a). A fentebb elhangzottak nem egyeztethetők össze a Dél-Uralvidék kaukázusi oldalán a *korai szarmata* (prohorovói) kultúra fokozatos lokális fejlődésével, a rá jelentős befolyással bíró globális folyamatokkal, amelyek az egész eurázsiai sztyeppei övezetre hatottak. A kelet-európai sztyeppe etnikai térképének jelentős átszabása a Kr. e. II.

évszázadban először **Strabón** «Gheographika» c. művében talált visszatükrözésre, amelyből az első tájékoztatást kapjuk az **aorszokról** és más új törzsekről.

Szerfelett vitatható az **aorszok V. A. Kuznyecov** által javasolt elhelyezése. Amikor könyvének az első fejezetében **Strabónt** idézi, kezdetben a «Gheographika» szövegének megfelelően az **aorszok** elhelyezkedéséről ad képet. Azután egy váratlan állítás következik: «Tehát **Strabón** szerint az **aorszok** időszámításunk határán felsőkre és alsókra oszthatók». Ismét megjelenik valahonnan az «**alsó aorszok**», amelyekről már **J. Sz. Gaglojti** munkájával kapcsolatban szoltunk, s amiről **Strabónnál** semmi sem található. Ezzel az újonnan bevezetett «**alsó aorszok**» mellett már helyet találnak **V. A. Kuznyecovnál** a déli **felső aorszok**, ők «az Elő-Kaukázus síksági területének nagy részét foglalták el a **szirákoktól** keletebbre, beleértve a Sztavropoli-magaslatokat, az Északkelet-Kaukázust, és elérték a Kaukázus gerincének előhegyeit» (**V. A. Kuznyecov**, 1992. 11., 12. o.). Ez egészen önkényes értelmezése **Strabón** közléseinek az **aorszokról**, amelyekből semmiképpen sem következik, hogy léteztek volna valamiféle «**alsó aorszok**», a felső **aorszoknál** délebbre és a **szirákoktól** keletebbre lakók. **Strabón** két alosztályát említi az **aorszoknak**, amelyek valószínűleg politikailag önállóak, mivel mindegyik saját uralkodóval rendelkezőt közülük. Az egyik a Tanais folyása mentén élt, feltételezhetően, a **szirákoktól** északabbra, amiről tulajdonképpen **Strabón** is beszél; a másik, a **felső aorsz** «a Kaszpi-tenger partvidékének majdnem a nagyobbik részét» birtokolta (**Strabón**, XI. 5, 8.). Éppen ők, a **felső aorszok**, is el tudták érni az Északkelet-Kaukázus körzeteit. A **felső aorszok** jelenléte nem feltételezi okvetlen az **alsó aorszok** létezését is, amint **Strabónnál** is a «felső», mint már az irodalomban említettet, nem mindig északabbt jelent, de egyszerűen bizonyos távolságot is jelölhet (**D. A. Macsinszkij**, 1974. 124. o.). Ilyen esetben a **felső aorszokat** «**távoli aorszoknak**» is lehet nevezni, akik távolabb élnek attól a csoportosulásuktól, amely a Donnál telepedett le. Ily módon **Strabón** adatai nem engedik meg azt feltételezni, hogy az **aorszok** valamilyen alosztálya kezdettől fogva az Észak-Kaukázusban lakott volna, az **aorszok** területileg említett csoportjai pedig mindennél inkább nem észak-déli, hanem nyugat-keleti irányban telepedtek volna le.

Manapság egészen védhetetlennek tűnik **V. A. Kuznyecovnak** a **Jencaj** és az **aorszok** birtokának az elnevezésével kapcsolatos verziója is. **F. Hirt** nyelvtudományi rekonstrukciója, **Jencaj** kínai nevének azonosítása az antik források **aorszaival**, amelyre **V. A. Kuznyecov** támaszkodik, csak egy hipotézis, amelyiket sok kutató nem fogad el. Jóllehet, amint a speciális kutatások tanúsítják, jelenleg nincs komolyan megalapozott meghatározása **Jancajnak**, a Dontól a Dél-Urálig terjedő területének. Így például **L. A. Borovkova** a kínai források gondos tanulmányozása alapján, a kínai kutatók új munkáit tanulmányozva, meghatározta, hogy **Jencaj** birtokát a Délkelet-Aralvidéken a mai Kzil-Ordától nem messze fekvő központtal kell elhelyezni, és a területe aligha érte el a Kaszpi-vidéket (**L. A. Borovkova**, 1989. 65. o.). A közép-ázsiai archeológia ismert szakembere, **J. A. Zadnyeprovszkij**, a fentebb említett **L. A. Borovkova** könyvével kapcsolatos megjegyzéseiben **Jencajt** szintén az Aral-vidékre helyezte (**J. A. Zadnyeprovszkij**, 1997. 19., 65–73. o.).

Az utóbbi időben **Kangkü** határainak északnyugati irányú, egészen az Ural folyóig tartó jelentős kiterjesztéséről nyilatkozott **B. I. Vajnberg**, amivel összhangban ebben az irányban **Jencaj** határai is elmozdultak. Véleménye szerint ezt a területet a mai Észak-Kaszpividéken kell elhelyeznünk, keleten a Buzacsi félszigettől, a Terek deltájáig nyugaton. Továbbá a kínai források adataira hivatkozva írja, hogy «a városok jelenléte vagy az agyagból vert települések **Jencajban** aligha váltanak ki csodálkozást...» (**B. I. Vajnberg**, 1999. 275. o.). Nekem úgy tűnik, hogy ezúttal ez is csodálkozást vált ki. Először is, **B. I. Vajnbergnek**, amint könyve megfelelő részének szövegéből kitűnik, nincs ellentéte **Jencajnak** az **aorszokkal** való azonosításával szemben (**B. I. Vajnberg**, 1999. 267. o.). Azonban az antik szerzők az **aorszokat** hamaxsobiussokként (kocsilakókként jellemezték, azaz sem állandó letelepülést, sem városokat nem ismerőkként. Másodsor, a **B. I. Vajnberg** által **Jencajként** körvonalazott

területen a hivatkozott időszakban ismeretlenek a városok, az Észak-Kaszpividék az Urál és a Volga folyó között, gyakorlatilag az alsó Uzenyig a Ryin-homokpusztaság terül el, amely kevésbé alkalmas nemcsak városok létesítésére, hanem általában az emberi életre is.

J. A. Zuev, aki szintén tágabban értelmezte **Jencaj** lokalizációját, úgy tartotta, hogy ez a terület a mai Kazahsztán területére terjedt ki, a politikai központja pedig Hulu (Hvara) az Alsó-Szirdarján található. Az igazság az, hogy **Jencaj** azonosítása **Plinius** abzojaival, akiket **szarmato-alánoknak** nevez, és akik ugyanabban az időszakban **aorszok** is voltak, egészen eklektikusnak tetszik (**J. A. Zuev**, 1995. 38–49. o.).

Strabón «Geographikája» XI. könyve megfelelő részének figyelmes elolvasása nem engedi meg hogy a Dél-Uralvidéket az **aorszok** megletelepülési zónájának tartsuk, nem lehet őket lehatárolni a közép-ázsiai **Kangküvel**. **Strabón** Ázsiát két nagy részre osztja a Taurus hegygerincével, az egyik északra helyezkedik el tőle, a másik délre. Ázsia északi része a maga részéről további két részre oszlik, amelyek között a határ a Kaszpi tenger mentén halad, s az óceánnal egy keskeny átjáróval van összeköttetésben. Ezt a keskeny átjárót a Volgával azonosíthatjuk, amely északról a Kaszpi-tengerbe ömlik. Ennek az «Észak Ázsiának» az első, a hivatkozott határtól nyugatra eső részét a «szarmaták (szintén **szkíták**), **aorszok** és **szirákok**» foglalták el, ezeknek a törzseknek a területe délről a Kaukázusra támaszkodik. A második részben, keletre a Kaszpi-tenger bejáratától, **Strabón** szerint, élnek a keleti **szkíták**, amelyek közül az elsők a ragadványneveükön megadott **aparnosok**, azután a **masszageták** következnek, a **szakák** és az egyéb **szkíták** (**Strabón**, XI. VII, 1.; VIII, 2.).

Ilyen módon az **aorszok** által elfoglalt föld és **Jencaj** területének teljes egybeeséséről aligha lehetséges beszélnünk, annál inkább azt tartani, ahogyan **V. A. Kuznyecov** teszi ezt, hogy **Jencaj Alániává** való átnevezése véglegesen megoldja az **aorszok** és az **alánok** között lévő szétéphetetlen kapcsolatok kérdését. **Jencaj** területe, a kínaiaknak az adott időben létező informáltsági fokát tekintve, megengedi-e, hogy Közép-Ázsia jelenlegi határaiból induljunk ki, ahogyan ezt a kutatók többsége is tartja? Valószínűleg nem szükséges az «alanorszok» összetett népvét is átmenetinek tekinteni, azaz az **alánoknak** az **aorsz** környezetben való megerősödése kezdeti időszakában használatosnak. Lehetséges másféle interpretációja is ennek az etnonímának (például a **T. A. Gabuev** által javasolt) – nem két nép megnevezéseként, hanem egy nép nevéként, amelyet «**fehér alánnak**» fordítunk (alan-ursz), amelyet **Ptolemaiosz** együtt az **alánokkal** Ázsiában helyez el (**T. A. Gabuev**, 1999. 123., 124. o.).

Számomra **V. A. Kuznyecov** koncepciójában a legproduktívabbnak az **alánok** közép-ázsiai gyökereinek a keresése tűnik, ami nagy mértékben megfelel az **alánokat** a **masszagetákkal** azonosító írásos tradícióknak. Azonban az **alánokat** a közép-ázsiai **masszagetákhoz** kapcsolva, választ kell adni, hogy voltaképpen milyen **masszagetákról** is van szó. Így az **ászikat** a Kr. e. II. évszázadban Közép-Ázsiában zajló eseményekben rögzítő írásos források alapján **V. A. Kuznyecov** a **masszageták** törzsszövetségébe belépőknek tartja, ugyanakkor nem sokkal korábban elfogadja **V. I. Pjankova** állítását arról, hogy Kr. e. az V. évszázad végére végbemegy ennek a leginkább **masszageta** törzsszövetségnek a széthullása (**V. A. Kuznyecov**, 1992, 28., 29. o.). Igaz, **T. A. Gabuev** mindenekelőtt megjegyzi, hogy az adott antik szerzők az **alánokat**, mint «**volt masszagetákat**» nem említették közvetlenül, róluk valószínűleg az óhazával kapcsolatosan szólhatunk, ahonnan az **alánok** jöttek, amely a hagyományok szerint a **masszagetákéval** azonosítható (**T. A. Gabuev**, 1999. 125. o.).

Az alánok származásának kérdése

2. A közép-ázsiai hipotézis

Sz. Jacenko, T. Gabuev, A Cuciev

Az utóbbi időben megerősítette a pozícióját az a koncepció, amely az *alánok* ázsiai, vagy pontosabban közép-ázsiai származásával kapcsolatos. Ennek a témának egyes kérdéseit már *B. A. Raev* és *B. M. Kerefov* – a szóban forgó és egyéb tanulmányok szerzői – is felvetették a munkáikban. Ennek az elképzelésnek csak az új munkáinál szeretnék elidőzni, amelyekben számba vették az előző szerzők feldolgozásait is. Ezek első sorban *C. A. Jacenko*, *T. A. Gabuev* és *A.A. Cuciev* publikációi.

Sz. A. Jacenko az 1990-es évek elején az *alánok* származásával kapcsolatos rendelkezésre álló irodalmat elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az *alánok* etnogenezisével kapcsolatosan hét koncepció létezik, amelyeknek megvannak a maguk szerzői és többé-kevésbé szabatosan formált posztulátumai. A bennük levő következtetések szerint tanulmányában a következőképpen összesítette őket: *szkíta*, *aorsz*, *masszagetá*, *altáji*, *jüecsi-tohár*, *uszuny* és *alánnak tartott*, etnikumokból önkéntesen összeállt szervezetek (*Sz. A. Jacenko*, 1993. 60. o.). Maga *Sz. A. Jacenko* nyolcadik verziót javasol – véleményem szerint – , amely a fenti koncepciók egyes tételein alapul.

Sz. A. Jacenko általánosította az anyagi kultúrában, a temetkezési szokásokban, és a művészet egészében lezajlott innovációs folyamat adatait, amely az európai nomádok kultúrájában a Kr. u. I–II. évszázadban állandósult, majd itt az *alánok* megerősödésének idejében a közép-ázsiai területeken (szaján-altáji, hun, jüecsi-baktriai emlékekben) található analógiákat (*Sz. A. Jacenko*, 1993, 60–70; 1993a. 71–75. o.). A távolról sem teljes adatok birtokában mintegy negyven jelenségre figyel fel az adott időszak *szarmata* emlékeinek innovációs folyamatában, amelyek alapján, az ő szavaival, az *alánok* származásával kapcsolatban lehetséges egy autochton *szarmata* verzió kialakítása, amelyet háromszakaszosnak nevez.

A Kelet-Európa *alánnak* tartott temetkezéséből kiindulva, amelyekhez egy sor, a szaján-altáji hun és jüecsi kulturális hagyományok egész sora kapcsolódik, az őshazát «a *proto-alánok* eredeti magját» *Sz. A. Jacenko* szerint az Altáj-hegységről délre kell keresnünk. Feltételezi, hogy nekik (a *proto-alánoknak*) mindennél inkább ahhoz a szövetséghez kellett tartozniuk, amelynek az élén az *uszunyok* álltak. Ez az állítás feltételes jelleggel bír, amennyiben, amint *Sz. A. Jacenko* írja, 300 év múlt el attól az időtől, amikor az *uszunyok* nyugatra vonultak és elérték a kelet-európai sztyeppét, s a kultúrájukban és állományukban is jelentős változásoknak kellett történniük, ami nem ad lehetőséget az eredeti lakóterületük pontosabb körvonalazására (*Sz. A. Jacenko*, 1993. 67. o.).

- *Sz. A. Jacenko* szerint az *alánok* kialakulásának első szakasza a hunok aktivizálódásához kapcsolódik, a *jüecsi* áttelepüléséhez, azután pedig az *uszunyoké* a Kr. e. II. évszázad közepén a Hétfolyóközbe (Szemirecsjébe); majd az *uszunyok* itteni megerősödéséhez, amelyek létszámához időlegesen a *szakák* és a *jüecsi* is csatlakoztak.
- A második szakasz az *uszunyoknak* állományukban is *proto-alánokká* való átalakulásával kapcsolatos, Kr. e. a II–I. évszázad végén Közép-Ázsia komoly politikai erejévé válnak, a hunok ellen irányuló szövetséget kötnek Kínával.
- A harmadik szakasz az *uszunyoknak* *Kangkü* befolyási szférájába való belépése, az *uszunyok* egy részének áttelepedése oda a trónért folyó háború időszakában, ami *Kangkü* megerősödéséhez vezetett. Ebben az időben megy végbe *Kangkü* egyik vazallusának, *Jencájnak* *Alániává* való átkeresztelése. *Jacenko* véleménye szerint, ez az esemény a 25. és az 50. esztendő között zajlott le. Az *alánok* *Kangküben* az *uszunyok* áttelepülésével együtt jelentek meg, és már láthatóan *Kangkü* politikájának keretében helyet kap *Jencáj*. Ily módon az *alánok* jelentkezése a történelmi arénában megtörtént.

Sz. A. Jacenko a maga koncepcióját háromszakaszosnak nevezvén, egy negyedik szakaszt is elkülönít, amely láthatóan már a formálódó *alánokhoz* kapcsolódik. Ennek a korszaknak a kezdete az I. évszázad közepére esik, amikor az *alánok* nyugat felé mozognak, támadják a

felső *aorszokat*, a doni *aorszok* az ő nyomásukra elmennek a Dnyeperen túlra, ami után végbemegy az *alánok* megerősödése Kelet-Európában. Az *alánoknak* egy része az Aral-vidéken marad, ahol a középkorban is ismertek lesznek (Sz. A. Jacenko, 1993. 67., 68. o.).

Sz. A. Jacenko adatai alapján azok a területek, ahol az *alánok* eredetileg berendezkedtek, a Don és a Volga alsó folyásának vidéke és a Kubán voltak. A közép-ázsiai innováció lokalizációja lehetővé tette a számára, hogy a koncentrációjuk alapján három körzetet különítsen el: a Don torkolatvidékét, amelyet a fő területnek nevez, a Volga jobb parti részét (Asztrahántól feljebb) és a Középső Kubánt («Arany temető» és a délebbi területeket). Feltételesen ezt a területet az I–II. századi «*Alániának*» nevezte. Sz. A. Jacenko ilyen tipikus hármas tagolódásnak tartja a nomádok szövetségének a strukturális felépítését, amellyel az *alánok* utódainál, az oszétéknél is találkozhatunk, akik *irónokból*, *digorokból* és *dualokból* állnak (Sz. A. Jacenko, 1993. 61. o.)

A nomád világ centrális- és közép-ázsiai területeinek szerepéről az *alánok* kialakulása folyamatában a legteljesebb verziót T. A. Gabujev adta nemrég megjelent és a könyvben már idézett munkájában (T. A. Gabujev, 1999). A mai napig valószínűleg ebben találkozhatunk a kínai írott forrásoknak a legteljesebb felhasználásával. Következtetései az *alánoknak* az *Ázsiai Szkítia* iráni nyelvű nomádjai között való kialakulása verziója hívei pozíciójának jelentős megerősítését teszik lehetővé. T. A. Gabujev figyelmének a középpontjába azok az események kerültek, amelyek a Kr. e. a II. évszázad második felének kezdetén Greko-Baktriának a nomádok által történt elfoglalása idején és után úgy a kínai, mint az antik irodalomban visszatükrözésre találtak. A megelőző kutatásokra támaszkodva, T. A. Gabuev a leginkább elfogadható variánsait ajánlotta a kínai és az antik szerzők etnonimái azonosításának, a fentebb említett és idézett eseményeknek. Ez a következő: *jüecsik* = *tohárok*, *uszunyok* = *ászik-ásziánok*; *sze* = *szakák-szakaraulok*. Bár T. A. Gabuev véleménye szerint ez a sor teljes mértékben hipotetikus, nem kevésbé nyújt lehetőséget a kínai és antik szerzők szinkronikus értelmezéséhez.

Véleményem szerint érdekesnek mutatkozik T. A. Gabuev állítása arról, hogy a Kína szomszédságában található Han su tartományban letelepedő *jüecsik*, és a Greko-Baktriát meghódító *jüecsik* már jelentősen különböztek egymástól. Ha a *jüecsik* – ezek a tohárok – eredeti területükön vannak, akkor Greko-Baktria meghódításának idején a *jüecsik* közé belesorolódtak a *sze*-k (szaka-szakaraulok) és az *uszunyok* (ászik-ásziánok). Egészen jelentősnek tűnik az adott időszakban az *uszunyok* betagolódása a *jüecsik* állományába, amennyiben az *uszunyoknak* és az antik szerzők *ászi*-ainak, vagy a maga részéről az *alánoknak* az egybevetése lehetséges. Az ilyen rekonstrukció lehetőséget ad feltételezni, hogy legalább az *alánok* ősei részt vehettek a Baktriába történt *jüecsi* invázióban. Az *uszunyok* és a *jüecsik* sorsa igen gyakran összekapcsolódott, kezdve a távoli keleti Han su-ban való együttélésükkel, amely feltételezni engedi az *alánok* őshazáját, amely Közép-Ázsia hivatkozott területén lehetett. T. A. Gabujev természetesen elismeri ezeknek az állításoknak a feltételezett jellegét, ezzel nem kevésbé elfogulatlanul állítja, hogy a kutatásnak ez az iránya figyelemre érdemesnek látszik, ha nem is a tulajdonképpeni *alánok* őshazájának, de legalább az összetételük egyik komponensének a meghatározásában (T. A. Gabuev, 1999. 79–85. o.).

T. A. Gabuev figyelmet szentelt arra a tényre, hogy *Jencaj* területe nemcsak átneveződött *Alániává*, de a «Bej su-ban» (Az Északi Dinasztia története) és egy sor más dinasztiai krónikában még Benynasa-nak is nevezik. Ez az elnevezés különös figyelmet igényel az adott téma iránt, amennyiben «Hany su-ban» megemlítődik annak a területnek az uralkodója, amely Hany-szu provincia területén helyezkedik el, és aki a *venyoutovan* címet viseli. Ez a terület, ahol korábban a *jüecsik* laktak, és a nagyobb részük elmenetele után a kis *jüecsik* maradtak ott. Jóllehet, amint T. A. Gabuev állítja, az első rész, a «*veny*» terminusa nemzeti fejedelmi név, az «*outovan*» pedig személyes titulus. Már Közép-Ázsiában a *jüecsikből* elkülönül egy bizonyos rész, uralkodóházat alapít *Kangkü* földjén a Veny nemzetségnév alatt,

és elkezd ellenőrizni, ha nem is az egészet, hanem a területének egy részét. **Kangkü** megnövekedett hatalma lehetővé tette számára, hogy a szomszédos országok számlájára kiterjessze területét; ezek között volt **Jencaj** is, amely az alárendelés után az **Alánia** és a **Veny-nasa** nevet kapta. Az utóbbi nevet az uralkodó dinasztia utasítására, a kínai hagyományok szerint kapta.

A magyarázatot több kínai forrás is megerősíti. Így a «Vej su»-ban (Vej története, az 384–534. években) található egy említés, hogy **Viny** (Veny) uralkodó a Jüecsi Házból származik, és a **jüecsiknek** a hunok általi szétzúzása után a régi **Kan** királyságban vetette meg a lábát, amelynek a területe **Kangkü** régi területével esett egybe. Ily módon a **jüecsi** származású **Veny-nasa** dinasztia elnevezésével egy időben kapta **Jencaj** is az **Alánia** nevet. Ez lehetővé teszi **T. A. Gabuev** számára, hogy felvesse az **alánok** és a **jüecsik** egyesülésének a kérdését (**T. A. Gabuev**, 1999. 90–98. o.).

Véleményem szerint sikerült neki eléggé meggyőzően bebizonyítania a korai középkori kínai dinasztikus krónikákban emlegetett **Kan** identitását a hany korszak írásos forrásai nyomán ismert **Kangküvel**, mégpedig a **jüecsi Veny Ház** által irányított **Kangküvel**, amely a valószínűleg egyenes kapcsolatban van az **alánokkal**. Mégpedig a kán-kangkü államhoz kapcsolódik az **alán** szféra egy sor neve: **Alány** városa, **Alányok** és **Alány** hercegek «a káni uralkodóházból» (**T. A. Gabuev**, 1999. 117. o.)

A lényeges következtetés, amelyre **T. A. Gabuev** eljut, a következő. Az **alánok** kialakulásában két elsődleges komponens tűnik ki – a **jüecsik-tohárok** és az **uszunyok-ászok**. Hozzájuk kellett a **kangküi** őslakosságnak csatlakoznia. Az **uszunyok** és a **jüecsik** hosszú időn keresztül egymással vállvetve Kína határainál éltek, de az **alánok** végleges kialakulása már **Kangküben** megy végbe, amelyet **T. A. Gabuev** bölcsőjüknek nevez. (**T. A. Gabuev**, 1999. 128. o.). Véleménye szerint meghatározó szerepet ebben a folyamatban a «nemzeti eszme» játszott, amely a különféle nomád csoportosulásokat egyesítette (amelynek a forrását a közös **arj** származásukban látta) és tükröződött a neveikben, amennyiben **V. I. Abajev** szerint a régi iráni és **arj** népek megnevezésében az «**alán**» népnév az «**agua**» ekvivalens terminusa (**T. A. Gabuev**, 1999. 119., 129. o.).

Az **alánok** nyugatra való mozgása ezen viszonyok közötti leginkább elfogadható mozgatójaként az új etnopolitikai képződmény «passionaritása» megvalósítása, amennyiben a hunok keletről, a **jüecsik**, a Kusán Birodalom megalkotói pedig délről jelentősen korlátozták a más irányba törekvő **alánokat**. Az **alánok** sikeres megerősödése a kelet-európai sztyeppéken a **szarmata** világ szétdarabolódását eredményezte, amit több ízben az antik szerzők is emlegetnek (**T. A. Gabuev**, 1999. 130. o.)

A közép-ázsiai nomád világnak az **alánok** kialakulásában meghatározó szerepét hangsúlyozzák **A. A. Cuciev** nemrég publikált munkái is (**A. A. Cuciev**, 1995. 34–43.; 1999. 3–26. o.). Verziójának alapvető tétele a következőkben foglalható össze: A **kora-alán** etnosz a kínai források alapján olyan állami képződményekhez kapcsolódik, mint **Kangkü** és **Jencaj**. Amennyiben **Jencaj** lokalizációja az adott probléma szempontjából elvi fontossággal bír, **A. A. Cuciev** különös figyelmet szentel erre a kérdésre, a vélemények sokfélesége ellenére, az a következtetése, hogy ennek a leginkább elképzelhető területe a Kelet-Aralvidék (**A. A. Cuciev**, 1999. 15. o.). **Jencajnak Alányává** való átnevezéséig (Alanyna vagy Alanyljao), **A. A. Cuciev** véleménye szerint a **masszageták** lakták, ami a lakóhelyükről **Strabón** adatainak és a kínai szerzőknek **Jencajról** adott leírásának összevetése alapján is igazolható. **Jencaj alánok** általi meghódítását ő is, mint **Sz. A. Jacenko** a 25. és az 50. esztendő közé helyezi. Egyik szerző sem indokolja meg ezt a dátumot, de az elképzelése általában érthető. A 25. évhez kapcsolódik a Késői Hany dinasztia, amely történetének a megírásában szerepelnek azok az események, amelyek **Jencaj** (Hou hany su) átnevezésével kapcsolatosak; az 50. esztendőnél pedig nem korábbi annak az időpontja, amikor az **alánok** Kelet-Európában megjelenhettek.

Az *alánok* a szomszédos Kangkü területéről hatoltak be *Jencaj* területére, amelyet *későszakák* és velük rokonságban lévő egyéb iráni nyelvű törzsek laktak. Mindez *Jencaj* egyidejű átnevezését és *Kangkünek* való alárendeltségének egyidejűségét erősíti meg. Ez az esemény egybeesik *Kangkü* hatalmának az I. évszázadban történő növekedésével, amikor erős állammá vált, amely sok nomád törzset egyesített magában, és ellenőrzése alá vonta a földművelő központokat. Az *alánok*, mint ahogyan *A. A. Cuciev* is véli először tudtak mozgékony harcias törzsként kiemelkedni, és a többi törzs felett uralkodóvá válni. «Sajátságos nemességként, a többi rokon törzs feletti arisztokratikus csúcsként » jelentek meg. *Jencaj* általuk való meghódítás valószínűen a régi *masszagetá* főnemesség eltávolításával jár, amely helyét az *alán* arisztokrácia foglalja el (*A. A. Cuciev*, 1999. 17. o.).

Az ilyen rekonstrukciót *A. A. Cuciev* véleménye szerint az archeológiai adatok is megerősítik. Így a dzsatiaszar kultúra, amely *Jencaj* területéhez kapcsolható, szoros szálakkal kapcsolódik a Közép-Szírdarja otrar-karatau és küancsin kultúrájához, amelyek a kangküihez kapcsolhatók. Jóllehet, a legnagyobb befolyást a dzsatiaszar kultúra a két említett szírdarjai kultúrával gyakorolta, amint ezt a *Kangküből Jencajba* irányuló migráció és a katonai betörések is tükrözik (*A. A. Cuciev*, 1999. 18. o.).

Az *alánoknak* Közép-Ázsiából nyugatra történt elmozdulását az 50-es évek kezdetén, amint azt *A. A. Cuciev* állítja, a közép-ázsiai régióban jelentkező belső feszültségek váltották ki, amelyek a Szogjüj (Szoczjüj) fejedelemség megerősödéséhez fűződtek. Az adatok szerint «Hou hany su» már a 29. esztendőre 55 államot maga alá vetett a nyugati vidéken (*A. A. Cuciev*, 1999. 18. o.).

Európában, *Cuciev* szerint, az *alánok* az I. évszázad második felében jelentek meg, bár nem zárja ki azt sem, hogy az *alánok* egyes csoportjai sokkal korábbi időben is behatolhattak ide. Az archeológiai emlékek szerint, itt *alánokhoz* fűződhetnek a Kubánban található «Arany temető» és az alsó Don-vidék kurgánjai, amelyek keletkezésének ideje egybeesik az *alánok* megjelenésével ezeken a helyeken. *A. A. Cuciev* hivatkozván ezen emlékek etnikai vonatkozású hovatarozására, még meggyőzőbben szól az *alánok* alsó-doni kurgánjairól, közöttük az «Arany temető» kurgánjairól is. De a feltételezés az *alánok* egy és más típusú temetkezésének a hovatarozásával kapcsolatban, azt kell vélnünk, hogy az Alsó-Donnál egy *alánok* vezette új csoportosulás etnikai alapja az *aorszok* voltak, a Kubánban pedig a *szirákok* és a *meótok* (*A. A. Cuciev*, 1999. 20.o.).

Az alánok származásának kérdése

3. Mások

N. Berlizov, M. Scsukin

Az utóbbi évtizedben az észak-kaukázusi *alánok* származásának problémájával aktívan foglalkozó *N. E. Berlizov* elsődlegesen az archeológiai forrásokra támaszkodott. Kutatásának alapvető objektumai az *alánok* tartott katakombás temetkezési emlékek voltak. Történelmi távlatának az általa levont következtetései a következőkben foglalhatók össze: az *alán* szövetség kialakulásában jelentős szerepet játszottak a Középső és az Északkelet-Kaukázus *szkítáinak* migrációi. Kandidátusi disszertációja összefoglalójában hipotézist készít, hogy az *alánok* egyik őse feltehetően azok a *szkíták* voltak, akik kénytelenek voltak az Észak-Kaukázusba visszatérni Ateas hatalmának összeomlása után. Lehetséges, hogy Szatyros boszporoszi királynak nyújtottak segítséget a trónért folytatott harcában Kr. e. a 310 esztendőben (*N. E. Berlizov*, 1990.. 13. o.). Disszertációja szövegében a krími *szkítákra* hivatkozik, akik állítólag Kr. e. a III–II. évszázadban jelentek meg a Kaukázusban (*N. E. Berlizov*, 1990.a. 173. o.). Egy jóval későbbi munkájában még inkább felfrissíti ezt az

eseményt, úgy tartva, hogy a nomádok egy csoportja, a krími *szkítákkal* rokon, a középső Elő-Kaukázusban telepedett meg a Kr. e. II. évszázadban, egybeolvadva a helyi lakosság és a *szarmaták* valamilyen részével. A Kr. e. II–I. évszázadban ellenőrzésük alatt tartották a Közép-Kaukázus előhegyeit. *N. E. Berlizov* következtet a *késői szkítáknak az alánok* etnogenezisében játszott jelentős szerepére, ellentétben ebben a folyamatban a "*szarmatáknak*, a korábban feltételezettnél szerényebb szerepével" (*N. E. Berlizov*, 1996, 113., 114. o.)

Különös, hogy a krími *szkíták* megjelenését az Elő-Kaukázusban *N. E. Berlizov* a nomádok Közép Ázsia területeiről nyugatra Kelet Európába történő átáramlásával magyarázza, aminek következtében ezek a nomádok jelentős nyomást gyakoroltak nemcsak a Földközi-tenger, hanem az Észak-Kaukázus vidékeire is (*B. M. Kerefov*, 1988. 121–131. o.). Az Fekete-tenger északi vidéke *szkítáinak* ilyen reanimációja a kaukázusi talajon, annak az időszaknak általános történelmi körülményeiből kiindulva aligha igazolható.

N. E. Berlizov egyik új munkájában az *alánok* etnogenezisében a *szkíták* vezető szerepét igyekezvén hangsúlyozni, kiinduló mintaként olyan ismertetőjegyeket és mutatókat von be, mint az «antropológiai típus», feltételezve, hogy az feltétlenül kapcsolatban van az eltemetett etnikai sajátosságával (*N. E. Berlizov*, 1998. 34. o.). Az ilyen felvetésnek, mint nem korrektnek az értékelését olyan ismert antropológusok, mint *M. M. Geraszimova* és *L. T. Jablonszkij* adták meg a nyilatkozataikban (*M. M. Geraszimova*, 1998. 46–48.; *L. T. Jablonszkij*, 1998. 48., 49. o.).

N. E. Berlizov és *V. N. Kamszkij* egy későbbben keletkezett az Észak-Kaukázus *alánjaival* kapcsolatos másik, későbbi közös tanulmányban fejtették ki a véleményüket, hogy a Közép-Ázsiából származó katakombás temetkezési szokás hordozói az Elő-Kaukázusban Kr. u. a II. évszázadban jelentek meg. Ezek a volt *masszageták*, akik részt vettek a Kr. u. 135. vagy 136. esztendő kaukázusontúli hadjárataiban. Ámbár a származásuk révén lehetséges, hogy kapcsolódnak a nomádokhoz, akik állítólag Közép-Ázsia észak-nyugati részéről érkeztek. Tanulmányuk szövegösszefüggése nem zárja ki, hogy az a kiindulási terület, ahonnan érkeztek, elképzelhetően a volt Fekete-tenger vidéki *Szkítia*, amennyiben a szerzők felfedezik Tiraszpolicin katakombáinak a szírdarjaiakkal és a fergánaiakkal való bámulatra méltó hasonlóságát (*N. E. Berlizov*, *V. N. Kaminszkij*, 1993. 108. o.).

Nem bocsátkozva ennek az extravagáns hipotézisnek a részleteibe, ahogyan maguk a szerzők nevezték, találkozával avval a reakcióval, amelyet e tanulmány a szakemberek között kiváltott. *J. A. Zadneprovskij* egészen negatívan értékelte mind magát az archeológiai források elemzését, mind a tanulmány szerzőinek a következtetéseit, Fergána és Szírdarja katakombáinak valamint a triaszpoliaknak az összekapcsolását pedig fantáziának (*J. A. Zadneprovskij*, 1994. 114–117. o.). Magam *Sz. A. Jacenkóval* értek egyet, aki a fenti tanulmánnyal kapcsolatosan a benne található tipológiai és kronológiai elemzését adva, utalt azok szélesebb történelmi következtetéseinek a bizonyítatlanságára (*Sz. A. Jacenko*, 1994, 119., 120. o.).

Befejezésül még egy verziót kell áttekintenünk, amely közvetlenül az *alánok* származásának a problémájához kapcsolódik, amely szerint az említettek a törzsek feletti szervezetnek számítanak. Van olyan vélemény, amely az *alánok* nevé, mint etnonímát helytelennek tekinti. Ez alatt az elnevezés alatt egy törzsek közötti hordát kell értenünk, amely saját katonai szervezettel rendelkezik, amely szigorú fegyelemnek és a nemzeti társadalom szigorú normáinak van alárendelve. Az ilyen szervezet a nomádoknál az állattenyésztő gazdálkodás elmélyült specializációja következtében jelent meg, amelynek a kötelezettségei közé tartozik a biztonság biztosítása és a gazdasági bázis kiszélesítése. Ezenkívül ilyen orda csak a földművelő társadalom valamiféle kizsákmányolása következtében létezhet (*A. O. Nagler*, *L. A. Csipirova*, 1985. 87–91. o.). Az *alánokról*, mint a törzsek fölötti társadalmi rétegről beszélt *M. B. Scsukin* is. Ezzel a kérdéssel kapcsolatos nézeteit az alábbiakban

fogalmazta meg: a korai *alánok*, a fogalmak teljes értelmében, valószínűleg még nem voltak külön nép vagy törzs. Arisztokraták csoportjának is tarthatnánk őket, professzionális katonáknak. Ez lehetne «egyfajta «lovagrend», amely a Hindukustól a Dunáig rokonsági kapcsolatban áll a legkülönbözőbb stabilabb nomád törzsszövetségek arisztokrata nemzetségeivel» (*M. B. Scsukin*, 1992. 119. o.). Az ilyen szervezet mobilitása magyarázza – *M. B. Scsukin* véleménye szerint – az *alánok* váratlan megjelenését a különböző, gyakran egymástól eléggé jelentős távolságra lévő helyeken. Az *alánok* szervezetének internacionális jellegét tekintve sikertelen kísérlet az archeológiai ismertetőjegyük összessége alapján megkülönböztetni őket. Megjegyezte, hogy nem kizárt az archeológiai emlékek sora az *alánokhoz* tartozik, de ezt gyakorlatilag lehetetlen igazolni, azért mert «a korai *alánok* archeológiailag annyira megfoghatatlanok, mint a Türk Kaganátus türküjtői vagy a Kazár Birodalom állományában a kazárok». Az *alánok* autoritása tette lehetővé a hatalmuk megteremtését a különböző *szarmata* csoportosulás fölött, ami a «*szarmata*» név kiszorulásához és az «*alánok*» meghonosodásához vezet (*M. B. Scsukin*, 1992. 120., 121. o.).

Ezt a verziót fejlesztette tovább az egyik munkájában *A. A. Tuallagov*. Véleménye szerint az «*alán*» elnevezés az «*ázsiai szkíták*» uralkodó csúcsának vagy klánjának volt biztosítva, akiknek a képviselői örökös harcban voltak, és akiknek a hatalmát az iráni nomád világ hagyományai szentesítették (*A. A. Tuallagov*, 1997. 147–152).

Berekesztés

Az *alánok* származása – összetett tudományos probléma, és ahogyan nekem tűnik, nincs egyértelmű megoldása. Történetének a különböző szakaszaiban és az *alánok* tartózkodásának különböző helyszínein már bizonyos mértékű különbözőségek tapasztalhatók. Még *V. F. Miller* írta, hogy lehetetlen teljes bizonyossággal beszélni a kaukázusi *alánok* és a Nyugat-Európában berendezkedő *alánok* etnikai azonosságáról (*V. Miller*, 1887. 47. o.).

M. P. Abramova teljesen jogosan említette az antik szerzők *alánjai*–nomádjai és az Észak-Kaukázus középkori *alánjai* közötti különbséget, amely az örmény, bizánci és egyéb források alapján ismeretes. Az utóbbiak kialakulásában, az archeológiai, nyelvészeti és antropológiai adatokon kívül a kaukázusi szubsztrátum és más etnikai komponensek jelentős szerepe is figyelemmel kell lennünk (*M. P. Abramova*, 1993. 201. o.).

Az említettek nemcsak az észak-kaukázusi *alánokra* vonatkoztathatók. Kr. u. az I. évszázadban a Meótisz és az Alsó-Don vidékén berendezkedett *alánokról* is fel kell tételeznünk, hogy már jelentősen különböztek a közép-ázsiai elődeiktől.

A történelmi források egy sereg példával szolgálnak a *szkíta-szarmata* időszak különböző nomád csoportosulásai etnikai összetételének állandó változásáról. Hivatkozunk csak a már említett *T. A. Gabuevnek* a *jüecsikre* vonatkozó példáira, az *uszunyok* és a *szakák* etnikai összetételének viszonylag rövid idő alatt végbement jelentős változásaira. Így, a *jüecsiknek* a hunokkal szemben elszenvedett veresége után egy részük (kis jüecsik) az előző területükön maradtak, a többiek nyugatra mentek el, ahol a Hétfolyóközben (Szemirécsje) alávetették a *szakákat* (sze), miután ő maguk vereséget szenvedtek az *uszunyoktól*. Ezek után az események után, Bany Hu adatai szerint, a *jüecsik* és a *szakák* valamilyen része betagozódott az *uszunyok* állományába, a *szakák*, és lehetséges, hogy az *uszunyok* a *jüecsikkel* együtt messze nyugatra húzódtak és megsemmisítették Greko-Baktriát, miután, amint ismeretes, ez a nomád csoportosulás öt egymás között ellenségeskedő fejedelemségre bomlott. Ily módon, mind a *jüecsik*, mind az *uszunyok* – egyik oldalról akik Kína határainál éltek, – másik oldalról, akik Hétfolyóközben vagy Baktriában telepedtek meg – etnikai összetételükben már jelentősen különböztek egymástól. *T. A. Gabuev* helyesen írja, hogy egy adott időszak etnikai

összetétele tekintetében nagy szerepet játszottak a decentralizáció és a konszolidáció folyamatai, amelyek jelentősen átszabták ennek vagy annak a nomád szervezetnek az összetételét (**T. A. Gabuev**, 1999. 83., 84. o.).

Hivatkozhatunk **Ammianus Marcellinus** ismert megállapítására, hogy az **alánok** az idők folyamán sok népet meghódoltattak és kiterjesztették rájuk a saját nevüket, amely ezekre a folyamatokra is vonatkoztatható. A vezető törzs neve megőrződött, a nomád csoportosulás állománya ezeken a neveken szerepelt, s amint látjuk, állandóan változott.

Az **alánok** származásának problémája jobb megértéséhez nagy jelentőséggel bír a Kr. e. utolsó évszázadoknak és a Kr. u. az első évszázad **szarmata** világa történetének néhány közös körülménye megvizsgálása. A Kr. e. II. évszázad és a Kr. u. II. évszázad közötti periódusban legalább, három jelentős korrekció zajlott le a kelet-európai sztyeppék nomádjai etnikai összetételében.

Az első – valószínűleg a Kr. e. II. évszázad közepéhez közeli időszak, amelyet egész sor nomád szövetség megjelenése tesz emlékezetessé, az első teljes leírása megtalálható **Strabónnál**, és néhány feliratos emléken is tükröződött. A Dnyeper és a Don közötti területet a **roxolánok** foglalták el, a Krímben a szatarakák jelentek meg. Inkább ehhez az időszakhoz kapcsolódik az **aorszok** megerősödése a Donnál és a Kaszpi-tenger északi vidékén, és valószínűleg a **szirákoké** Kubánban.

A második – az **alánok** megjelenése. Ennek az eseménynek a kezdete valószínűleg, a Kr. u. I. évszázad első felére tehető, az század közepére végbemegy a Donnál és az Azovi-tenger vidékén való megerősödésük, ami a korábban itt élő nomádok nyugat felé való elmozdulásával jár.

A harmadik korrekció a II. évszázadra esik, amely nem annyira az írásos, mint inkább az archeológiai forrásokból tanulmányozható, és a **késő-szarmata** kultúra emlékeinek megjelenésében nyilvánul meg, amely a megelőző időszakkal összehasonlítva a lakosság etnikai összetétele bizonyos változásairól enged szólnunk.

Nemcsak az utolsó periódus bír saját archeológiai arculattal, hanem a két előző is. Így például a Kr. e. II–I. évszázad **szarmata** archeológiai emlékei Ukrajna területén különbözik a nem jellegzetes **kora-szarmata** északi orientáltságú temetkezési kultúrától, amely itt vezető szerepet játszik. Meg kell jegyeznünk, hogy az Alsó-Donon is, és távolabbra keleten, egészen a Volgántúli vidékig, a Kr. e. II–I. évszázadig bizonyosan dátumozható temetkezések, szintén elegendő nagy százaléka északi orientációjú (**A. V. Szimonenko**, 1999. 23. o.; **A. Sz. Szkripcin**, 2000. 143. o.). Azonkívül ennek az időszaknak az emlékei a temetkezési szokások és az anyagi kultúra sok paraméterében eltérnek a Kr. e. IV–III. évszázad **szarmata** emlékeitől. Közöttük megtalálhatók azon tárgyak gyakori maradványai, amelyek az egészen Kínáig húzódó keleti sztyeppéi övezet régióinak kulturális hagyományaihoz kapcsolhatók (**A. Sz. Szkripcin**, 2000. 141., 142. o.).

Az **alánok** történetének korai korszaka Kelet-Európában egybeesett a közép-szarmata kultúrával, az anyagi kultúrában szintén kimutathatók a távoli keleti kapcsolatok, amelyekről már nem egyszer szót ejtett a szakirodalom.

Mindhárom periódus bizonyos általános tendenciához kapcsolható, amelyről az utóbbi időben módomban volt írnom. Ennek a tendenciának a lényege abban áll, hogy legalább a Kr. e. a II. évszázadtól elkezdődik a keleti **szkíta** világ fokozatos nyugatra való elmozdulása, amely több ciklusban történik, de eléggé érzékelhetően Kelet-Európa sztyeppéihez kötődik. Arról, hogy mit kell értenünk a keleti szkíta világ alatt, már részben szó esett. A **Keleti** vagy **Ázsiai Szkítiának** az alapos jellemzését az antik szerzők tanulmányai alapján **T. A. Gabuev** adta (**A. Sz. Gabuev**, 1999. 67., 68. o.). A **keleti szkítákat Strabón** említi; akik sok népre oszlanak, és a Kaszpi-tengertől a «Keleti-tengerig és Indiáig» terjedő területeket foglalják el (**Strabón**, XI, VI, 2.). **Ptolemaiosz** szerint **Szkítia** Ázsiában található, az **Ázsiai Szarmatiától**,

tulajdonképpen a Volgántúltól és a Kaszpi-tengertől Kínáig és Indiáig (*Ptolemaiosz*, VI. 15. 1.)

Kr. e. a II. évszázadban, közel Greko-Baktria bukásához, Szarmátia sztyepei vidékein a nomád temetkezésekben nagy mennyiségű tárgyi anyag jelenik meg, párhuzamosságot mutatva a megfelelő korszak kelet-ázsiai, Altáj-vidéki, Jenyiszej menti és kínai emlékeivel. Ezek a pengével rendelkező fegyverek, övcsatok, lószerszámok és más tárgyak (*A. Sz. Szkripcin*, 1993. 3–10. o.; 2000a, 137–146. o.). Kr. e. a II. évszázadnál nem korábban a Kelet-Európa sztyeppés részén új etnikai nomenklatúra jelenik meg: *roxolánok*, *szatarakák*, *aorszok*, *szirákok*. Ismeretes, hogy a *roxolánok* (reukszilanok) a *Diophantosz* tiszteletére készült herszonesszi dekrétumban is megemlítődnek (a Kr. e. a110/109. évben). Strabón «Geographikájával» analogikus kronologikus kapcsolódás is létezik (*Strabón*, VII, III, 17.). Körülbelül ugyanebben az időben a sztyepei Krímben a *szatarakák* jelentek meg (*V. Sz. Olhovszkij*, 1981. 56. o.), akik Közép-Ázsiában voltak ismertek; néhány kutató *Strabón* tohárjaival rokonoknak tartja őket, akik részt vettek Greko-Baktria szétzűzésében (J. M. *Deszjatchikov*, 1973. 142. o. Valószínűleg, ugyanerre az időszakra vonatkozik *Plinius* közlése több törzsnek törzsnek a Tanaison való átkeléséről, amelyek között a szatarakákat, tagorokat, szataraka-szpalejeket is megemlítették (*Plinius*, A természet históriája, VI. 22.).

Meg kell jegyeznünk még egy részletet – az északi orientációjú temetések elhatalmasodását a Fekete-tenger északi vidéke *szarmata* temetkezésiben, amelynek a nyomait a Volgántúlig követhetjük. Ez a jelenség egészen váratlan a *kora-szarmata* kultúra tipikusan déli orientáltságú temetkezése hátterében. Az északi orientáltság volt a jellemző ebben és az ezt megelőző időszakban az eurázsiai sztyeppék keleti területén a nomád temetkezésekben. A hunoknál ez volt a vezető (*V. A. Mogilnyikov*, 1992. 260. o.), Hansu tartományban a *jüecsi* temetkezés szintén az északi orientáltság elhatalmasodását mutatja (*A. M. Zadnyeperszkij*, 1997. 76. o.). Ez az orientáltság jelenik meg a közép-ázsiai régióban a nomád kurgánokban Greko-Baktria bukása után (*A. M. Mandelstam*, 1966.).

Mindezek a jelenségek, amelyek az anyagi kultúrát jellemezték, a temetkezési szokásokban és az írásos forrásokban, kétségtelenül kapcsolatban voltak egymással, és Kelet Európában egyes keleti nomád csoportosulások megjelenéséről tanúskodhattak, és új etnopolitikai szervezetek képződéséről itt az érkezett és a helyi lakosság alapján.

A fentiekkel kapcsolatban szeretném kifejezni egyesek felfogását a Zubovszk-Vozdvizsenszkoje-i kurgáncsoport interpretációjával kapcsolatban. Jelenleg azt állíthatjuk, hogy az individualitásukért a maga idejében ünnepezt *B. A. Raev* és *Sz. A. Jacenko* a keleti származás innovációja egész szériája ellenére is kifejezték, hogy ez nem egyedi jelenség, amely csak erre az emlékre jellemző.

A Zubovszk-Vozdvizsenszkoje-i temetkezési komplexumok minden innovációs karakterisztikájukkal a Kr. e. II–I. évszázad Kelet-Európája szarmata emlékeinek a közös kontextusába tartoznak, amelyek közül sokak esetében megemlíthető a keleti tradíciók hatása mind a materiális kultúrában, mind a temetkezési szokások esetében (*A. Sz. Szkripcin*, 2000a). A ZVG kurgánok Anausios *alánjaival* való azonosítása, *Valerius Flaccus* poetikai művére való hivatkozással egészen problematikus; szembetűnővé válik, amikor megismerkedünk az «Argonauták» egész etnikai nomenklatúrájával (*T. A. Gabujev*, 1999. 10. o.). Világos, hogy ez az emlék azokkal a közös folyamatokkal áll kapcsolatban, amelyekről fentebb már szó volt, és, lehetséges, hogy a keleti–szkíta származású nomádok valamilyen csoportosulásához kapcsolható, de azt, hogy ezek *alánok* voltak-e, nehéz megmondani.

Mindazonáltal az *alánok* megjelenése Kelet-Európában valószínűleg Kr. u. az I. évszázad első felében történt. Ők azokkal a nomádokkal lehettek valamilyen fokon rokonságban, amelyek korábban honosodtak meg itten, amennyiben a kiindulási területük, ahonnan ezek és a többiek nyugat felé indultak, részben vagy teljes egészükben egybeestek. Korábban

ugyanahhoz a szövetséghez tartozhattak. De az Európában megjelenő **alánok** – nem ugyanaz, mint **roxolánok** vagy **aorszok**. Etnikai összetételük szerint ezek a nomád csoportosulásoknak különbözniük kellett egymástól, meg politikailag is különállók voltak. Az alánok összetétele vitathatatlanul megváltozott a Közép-Ázsiában való több mint százszázévtizedes tartózkodásuk alatt, miután mint a keleti szkíták élenjáró csoportosulása nyugat felé előnyomultak, elérték a Fekete-tenger vidékét, a maguk részéről új etnikai komponensekkel kiegészülve.

Az **aorszoknak** és a **szarmatáknak** az **alánok** kialakulásában való részvétele verziója ebben az esetben más megvilágítást kap. Az **aorszoknak** valamilyen része, és valószínűleg más **szarmata** törzseknek is, mielőbb belépett az új politikai szövetségbe, amelynek az élén az **alánok** álltak, amelynek valószínűleg kezdetben az Alsó-Don volt a központja. Attól függetlenül, hogy az **alánok** törzsek feletti, klánszerű szervezet voltak-e, vagy hegemon-törzs, amely a saját hatalma alatt egyesítette a különböző nomád törzseket, különbözniük kellett a többi törzsi szövetségtől, azoktól a **roxolánoktól**, **aorszoktól**, **jazigoktól** pedig azért, mert az utóbbiak ugyanazon elv szerint lehettek megszervezve. Ezek a különbségek a politikai önállóságukban, az ellenőrzött területek nagyságában és – valószínűleg – az összetételük egyes etnikai komponenseiben rejlettek. Vitathatatlan, hogy ezek a szövetségek nem voltak hosszú ideig állandók, az átcsoportosulásuk a katonai konfliktusok vagy a nomádok újabb előrenyomulása következtében mehetett végbe.

ЛИТЕРАТУРА

Абрамова М.П., 1972. Нижне-Джулатский могильник. Нальчик.

Абрамова М.П., 1972 а. Катакомбные и склеповые сооружения Северного Кавказа сарматского времени // СА. № 2.

Абрамова М.П., 1982. Катакомбные и склеповые сооружения юга Восточной Европы (середина I тысячелетия до н.э. — первые века н.э.) // Археологические исследования на юге Восточной Европы. Часть вторая. М.

Абрамова М.П., 1993. Центральное Предкавказье в сарматское время (III в. до н.э. — IV в. н.э.). М.

Берлизов Н.Е., 1990. Ранние аланы Северного Кавказа (по материалам катакомбных погребений II в. до н.э. — II в. н.э.) // Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. Л.

Берлизов Н.Е., 1990а. Ранние аланы Северного Кавказа (по материалам катакомбных погребений II в. до н.э. — II в. н.э.) // Диссертация на соискание ученой степени канд. ист. наук. (рукопись). Л.

Берлизов Н.Е., 1996. Аланы-скифы // ИАА. Вып.2. Армавир — М.

Берлизов Н.Е., 1998. О двух подходах к поиску предков исторических алан. Перспективы третьего подхода // Античная цивилизация и варварский мир (Материалы 6-го археологического семинара). 4.2. Краснодар.

Берлизов Н.И., Каминский В.Н., 1993. Аланы, Кан-пой и Давань // ПАВ. Вып.7. СПб.

Боровкова Л.А., 1989. Запад Центральной Азии во II в. до н.э. — VII в. н.э. (историко-географический обзор по древнекитайским источникам). М.

Вайнберг Б.И., 1999. Этногеография Турана в древности. М.

- Виноградов В.Б.**, 1963. Сарматы Северо-Восточного Кавказа. Грозный.
- Виноградов В.Б.**, 1966. Локализация Ахардея и сиракского союза племен (по письменным источникам) // СА. № 4.
- Виноградов В.Б.**, 1974. Еще раз о язматах // ВДИ. № 1,
- Виноградов В.Б.**, Березин Я.Б., 1985. Катакомбный погребения и их носители в Центральном Предкавказье в III в. до н.э. — IV в. н.э. // Античность и варварский мир (Сборник научных трудов), Орджоникидзе.
- Виноградов Ю. Г.**, 1994. Очерк военно-политической истории сарматов в I в. н.э. // ВДИ. № 2.
- Виноградов Ю.Г.**, 1997. Херсонесский декрет о «несении Диониса» IOSPE I 343 и вторжение сарматов в Скифию // ВДИ. № 3.
- Габуев Т.А.**, 1999. Ранняя история алан (по данным письменных источников). Владикавказ.
- Гаглойти Ю.С.**, 1964. Аланы и вопросы этногенеза осетин // Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. Тбилиси.
- Гаглойти АЗ. С.**, 1966. Аланы и вопросы этногенеза осетин. Тбилиси.
- Гаглойти Ю.С.**, 1992 К вопросу о первом упоминании алан на Северном Кавказе // Аланы и Кавказ. ALANIKA II. Владикавказ — Цхинвал.
- Гаглойти Ю.С.**, 1995. К вопросу о первом упоминании алан на Северном Кавказе // Аланы: история и культура. ALANIKA III. Владикавказ — Дзаеуджыхъаеу.
- Герасимова М.М.**, 1998. Некоторые замечания к статье Н.Е. Берлизова «О двух подходах к поиску предков исторических алан. Перспективы третьего подхода» // Античная цивилизация и варварский мир (Материалы 6-го археологического семинара). Ч.2. Краснодар.
- Граков Б.Н.**, 1964. Рец. на: В.Б.Виноградов. Сарматы Северо-Восточного Кавказа. Труды Чечено-Ингушского научно-исследовательского института, т. VI. Грозный, 1963 // СА. № 4.
- Десятчиков Ю.М.**, 1973. Сатархи//ВДИ. № 1.
- Заднепровский Ю.А.**, 1994. К проблеме этнической принадлежности катакомбных памятников Средней Азии // ПАВ. Вып. 8. СПб.
- Заднепровский Ю.А.**, 1997. Древние номады Центральной Азии (сборник статей). СПб.
- Зуев Ю.**, 1995. Сармато-аланы Приаралья (Янь-цай/Абзойя) // Культура кочевников на рубеже веков (XIX-XX, XX-XXI). Проблемы этногенеза и трансформации. Мат-лы международной конференции, Алматы, 5-7 июня 1995 г. Алматы.
- Каменецкий И.О.**, 1971. О язматах // Проблемы скифской археологии (МИА. № 177). М.
- Керэфов Б.М.**, 1985. Чегемский курган-кладбище сарматского времени // Археологические исследования на новостройках Кабардино-Балкарии в 1972-1979 гг. Т. 2. Нальчик.
- Керэфов Б.М.**, 1988. Памятники сарматского времени Кабардино-Балкарии. Нальчик.

Кузнецов В.А., 1964. Рец. на: В.Б. Виноградов. Сарматы Северо-Восточного Кавказа. Труды Чечено-Ингушского научно-исследовательского института, т. VI. Грозный, 1963 // СА. № 4.

Кузнецов В.А., 1992. Очерки истории алан. Владикавказ.

Максименко В.Е., 1998. Сарматы на Дону (археология и проблемы этнической истории) // Донские древности. Вып. 6. Азов.

Мандельштам А.М., 1966. Кочевники на пути в Индию // МИА. № 136. М.

Марченко И.И., 1996. Сираки Кубани (по материалам курганных погребений Нижней Кубани). Краснодар.

Мачинский Д.А., 1971. О времени первого активного выступления сарматов в Поднепровье по свидетельствам античных письменных источников // АСГЭ. Вып. 13. Л.

Мачинский Д.А., 1974. Некоторые проблемы этнографии восточноевропейских степей во II в. до н.э. — I в. н.э. // АСГЭ. Вып. 16. Л.

Миллер В., 1887. Осетинские этюды // УЗ ИМУ. Отдел историко-филологический. Вып. 8. М.

Могильников В.А., 1992. Хунну Забайкалья // Археология СССР. Степная полоса Азиатской части СССР в скифо-сарматское время. М.

Наглер А.О., Чипирова Л.А., 1985. К вопросу о развитии хозяйственных типов в древних обществах // Античность и варварский мир (Сборник научных трудов). Орджоникидзе.

Ольховский В.С., 1981. Население Крыма по данным античных авторов // СА. № 3.

Перевалов С.М., 1998. Как создаются мифы (к ситуации в отечественном алановедении) // ИАА. Вып. 4. Армавир — М.

Перевалов С.М., 2000. О племенной принадлежности сарматских союзников Иберии в войне 35 г. н.э.: три довода в пользу аланов // ВДИ. № 1.

Раев Б.А., 1979. Римские импортные изделия в погребениях кочевнической знати I-III веков н.э. на Нижнем Дону // Автореф. дисс.... канд. ист. наук. Л.

Раев Б.А., 1989. Аланы в евразийских степях: Восток — Запад // Скифия и Боспор. Археологические материалы к конференции памяти академика М.И. Ростовцева (Ленинград, 14-17 марта 1989 года). Новочеркасск.

Раев Б.А., Яценко С.А., 1993. О времени первого появления аланов в Юго-Восточной Европе (тезисы) // Скифия и Боспор (Материалы конференции памяти М.И. Ростовцева). Новочеркасск.

Ростовцев М.И., 1925. Скифия и Боспор. Л.

Ростовцев М.И., 1993. Сарматы // SKYBIKA. Избранные работы академика М.И. Ростовцева (ПАВ. № 5). СПб.

- Сергацков И.В.**, 1999. Проблема формирования среднесарматской культуры // Научные школы Волгоградского государственного университета. Археология Волго-Уральского региона в эпоху раннего железного века и Средневековья. Волгоград.
- Симоненко А.В.**, 1991. Сарматы Северо-Западного Причерноморья. Киев.
- Симоненко А.В.**, 1993. Сарматы Таврии. Киев.
- Симоненко О.В.**, 1999. Сармати Північного Причорномор'я. Хронологія, періодизація та етнополітична історія // Автореф. дисс. ... докт. ист. наук. Київ.
- Скржинская М.В.**, 1977. Северное Причерноморье в описании Плиния Старшего. Киев.
- Скрипкин А.С.**, 1990. Азиатская Сарматия. Проблемы хронологии и ее исторический аспект. Саратов.
- Скрипкин А.С.**, 1993. К проблеме исторической интерпретации археологических параллелей в культурах алтайского и доно-волжского регионов в последних веках до н.э. // Античная цивилизация и варварский мир. Ч. II. Новочеркасск.
- Скрипкин А.С.**, 1994. К определению содержания понятия «сарматская эпоха» // Проблемы истории и культуры сарматов. Тезисы докладов международной конференции, 13-16 сентября 1994 года, Волгоград. Волгоград.
- Скрипкин А.С.**, 1995. О географическом положении Азиатской Сарматии и ее населении // Россия и Восток: проблемы взаимодействия. Материалы конференции. Ч. V, кн. 2. Челябинск.
- Скрипкин А.С.**, 1996. К вопросу этнической истории сарматов первых веков нашей эры // ВДИ. № 1.
- Скрипкин А.С.**, 1997. Этюды по истории и культуре сарматов. Волгоград.
- Скрипкин А.С.**, 1997 а. Анализ сарматских погребальных памятников III-I вв. до н.э. // Статистическая обработка погребальных памятников Азиатской Сарматии. Вып. II: Раннесарматская культура (IV-I вв. до н.э.). М.
- Скрипкин А.С.**, 1999. Погребальный обряд и материальная культура сарматов европейских степей в первые века нашей эры // Научные школы Волгоградского государственного университета. Археология Волго-Уральского региона в эпоху раннего железного века и средневековья. Волгоград.
- Скрипкин А.С.**, 2000. К проблеме выделения сарматских памятников Азиатской Сарматии II-I вв. до н.э. // Раннесарматская культура: формирование, развитие, хронология. Материалы IV международной конференции «Проблемы сарматской археологии и истории». Вып. I. Самара.
- Скрипкин А.С.**, 2000а. Новые аспекты изучения истории материальной культуры сарматов // НАВ. Вып. 3. Волгоград (в печати).
- Смирнов К.Ф.**, 1950. Сарматские племена Северного Прикаспия // КСИИМК. Вып. XXXIV. М.
- Смирнов К.Ф.**, 1952. Основные пути развития меото-сарматской культуры Среднего Прикубанья // КСИИМК. Вып. XLVI. М.
- Туаллагов А.А.**, 1997. К вопросу о происхождении ранних алан // STRATUM + ПАВ. СПб— Кишинев.

Храпунов И.Н., 1995. Очерки этнической истории Крыма в раннем железном веке. Тавры. Скифы, Сарматы. Симферополь.

Цуцнев А.А., 1995. Известия китайских письменных источников по ранней истории аланов // Аланы: история и культура. ALANIKA III. Владикавказ -Дзаеуджыхъаеу.

Цуцнев А.А., 1999. Аланы Средней Азии (I-VI вв, н.э.): проблемы этногенеза // Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. Владикавказ.

Шелов Д.Б. 1972. Танаис и Нижний Дон в первые века нашей эры. М.

Щукин М.Б., 1992. Некоторые замечания к вопросу о хронологии Зубовско-Воздвиженской группы и проблема ранних аланов // Античная цивилизация и варварский мир (Материалы III-го археологического семинара) Ч. 1. Новочеркасск.

Щукин М.Б., 1994. На рубеже эр. Опыт историкоархеологической реконструкции политических событий III в. до н.э. — I в.н.э. в Восточной и Центральной Европе. СПб.

Яблонский Л. Т., 1998. Отзыв на статью Н.Е. Берлизова «О двух подходах к поиску предков исторических алан. Перспективы третьего подхода» // Античная цивилизация и варварский мир (Материалы 6-го археологического семинара). Ч. 2, Краснодар.

Яценко С.А., 1993. Аланская проблема и центральноазиатские элементы в культуре кочевников Сарматии рубежа I-II вв. н.э. // ПАВ. № 3. СПб.

Яценко С.А., 1993а. Специфические соответствия алано-осетинском и алтае-саянском язычестве: к вопросу о миграции аланов // Культурно-историческое единство Евразии и Великий шелковый путь. М.

Яценко С.А., 1994. Аланские катакомбы II-IV вв. н.э.: новые материалы и новые заблуждения // ПАВ, Вып. 3. СПб.

Яценко С.А., 1997. Германцы и аланы: о разрушениях в Приазовье в 236-276 гг. н.э. // STRATUM + ПАВ. СПб — Кишинев.

Яценко С.А., 1998. «Бывшие массагеты» на новой родине — в Западном Прикаспии (II-IV вв. н.э.) // ИАА. Вып.4. Армавир — М.

Raev V.A., 1986. Roman Imports in the Lower Don Basin // BAR International Series, 278. Oxford.

Rau P., 1927. Huegelgraeber roemischer Zeit an der Unteren Wolga. Pokrowsk.

Kovács J. Béla fordítása

A szerző: **Anatolij Sztjepanovics Szkripkin (1940—)** — régész, a történelemtudományok doktora. A szarmata régészet specialistája, a történettudományok doktora, a Volgográdi Egyetem régészeti és egyetemes történeti tanszéke vezetőjeként dolgozott.